הרב מתן גלידאי

קדימות חטאת לעולה

א. הקדמה - דיני קדימות בקרבנות

הפרק העשירי בזבחים עוסק בדיני הקדימות בהקרבת קרבנות במקדש. כך, למשל, המשנה הראשונה (פט.)[1] קובעת ש"כל התדיר מחבירו קודם את חבירו". לכן הקרבת התמידים קודמת להקרבת המוספים, מוספי שבת קודמים למוספי ראש חודש, וכן הלאה. במשנה השנייה (שם) מופיע כלל נוסף: "כל המקודש מחבירו קודם את חבירו" - קודשי קודשים קודמים לקודשים קלים, בהמות קודמות לעופות וכו'. בגמרא ובתוספתא מופיעים דיני קדימות נוספים: פרים קודמים לאילים ואילים קודמים לכבשים ולשעירים, כיוון שנסכיהם מרובים יותר (צ.); כבשים קודמים לשעירים, מאחר שיש להם אליה (צ:), מנחת האיש קודמת למנחת האישה (תוספתא פ"י, ה"ד), מנחת חיטים קודמת למנחת שעורים (שם), ועוד.

כללי הקדימות השונים מבוססים על יסודות שונים, ואינם עשויים מעור אחד. כך, למשל, הקביעה ש"כל המקודש מחבירו קודם את חבירו" מבוססת על מעמד הקרבן. הגמרא בהוריות (יב:) מחפשת מקור לכלל זה, ומסיקה שניתן ללומדו מדין הקדימות של הכהן:

> דתנא דבי רבי ישמעאל: 'וקדשתו' - לכל דבר שבקדושה: לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון.

ההשוואה לכהן מבהירה, שיסודו של דין זה ברצון להעניק יחס של כבוד לקרבן ולקדושה הטמונה בו. או בניסוח שלילי: מצב שבו קרבן קדוש עומד ומחכה להקרבת קרבנות אחרים, יש בו משום זלזול בקדושת הקרבן.

לעומת זאת, הכלל הקובע שיש להקדים קרבן תדיר לשאינו תדיר - לכאורה אינו מבוסס על חשיבותו היתרה של הקרבן התדיר, שהרי כלל זה מיושם גם בתחומים שבהם קשה יותר לדבר על חשיבות החפץ, כמו קריאת התורה, תפילה וברכות (עיין למשל בסוגיה בדף צא.). מסתבר שכלל זה מבוסס על סדרי ההקרבה בבית המקדש. התורה באה להדגיש, שקרבנות המיוחדים ליום מסוים אינם מחליפים את מערכת ההקרבה הרגילה, אלא באים כקומה שנייה וכתוספת, ולעולם יש להקריבם קודם כל את הקרבנות הרגילים. כך גם בתחומים אחרים: התורה מדגישה את המחויבות

1 הפנייה סתמית במאמר זה לגמרא וראשונים מכוונת למסכת זבחים.

להלכות היומיומיות, שאינן זזות ממקומן גם בימים שיש בהם חגיגיות מיוחדת. לא עניין של כבוד או זלזול יש כאן, אלא מבנה ברור של מערכת ההקרבה במקדש וההלכה בכלל.

הגמרא בדף צ: מסתפקת בשאלה, מה הדין כאשר שני הכללים הללו מתנגשים, היינו כשעומדים לפנינו שני קרבנות, שאחד יותר תדיר אך השני יותר מקודש. לפי דברינו, מדובר בהתנגשות של שני עקרונות שונים במהותם, והספק הוא בעצם בשאלה איזה עיקרון חשוב יותר.

באופן דומה יש לדון בכל דיני הקדימות המופיעים בפרק: לבחון מהו העיקרון העומד מאחורי הדין, ועד כמה הוא חשוב ביחס לעקרונות האחרים. במאמר זה נתמקד בדין קדימות אחד המופיע בפרק: קדימות החטאת לעולה.

ב. חטאת העוף ועולת העוף

המשנה השנייה בפרק עוסקת, כזכור, בדין הקדמת הקרבן המקודש:

> כל המקודש מחבירו קודם את חבירו: דם החטאת קודם לדם העולה, מפני שהוא מרצה; איברי עולה קודמין לאימורי חטאת, מפני שהוא כליל לאישים; חטאת קודמת לאשם, מפני שדמה ניתן לארבע קרנות על היסוד; אשם קודם לתודה ואיל נזיר, מפני שהוא קדשי קדשים; תודה ואיל נזיר קודמים לשלמים, מפני שהן נאכלין ליום אחד וטעונין לחם; השלמים קודמין לבכור, מפני שהן טעונין מתן ארבע וסמיכה ונסכים ותנופות חזה ושוק; הבכור קודם למעשר, מפני שקדושתו מרחם ונאכל לכהנים; המעשר קודם לעופות, מפני שהוא זבח ויש בו קודש קדשים - דמו ואימוריו; העופות קודמין למנחות, מפני שהן מיני דמים; מנחת חוטא קודם למנחת נדבה, מפני שהוא בא על חטא; חטאת העוף קודמת לעולת העוף, וכן בהקדישה (פט.).

המשנה מדברת על ארבעה סוגי קרבנות, שאותם יש להקריב לפי הסדר הבא:

א. בהמות קודשי קודשים.

ב. בהמות קודשים קלים.

ג. עופות - אף שהם קודשי קודשים, בכל זאת קודשים קלים קודמים להם, כיוון ששחיטה ("זבח") חשובה יותר ממליקה.[2]

2 המשנה מזכירה גם נימוק נוסף לקדימות זו: בקודשים הקלים יש מרכיב של קודשי קודשים - הדם והאימורים. רש"י (ד"ה ויש בו) הבין שמדובר בנימוק העומד בפני עצמו: קודשים קלים קודמים לעופות, כיוון שיש בהם שני חלקים העולים על המזבח: הדם והאימורים, מה שאין

ד. מנחות - קרֻבות אחרונות אף שהן קודשי קודשים, כיוון ש"מיני דמים" עדיפים על קרבנות מן הצומח.[3]

בתוך כל אחת מן הקטגוריות הללו ישנם כמה קרבנות, והמשנה מדרגת אותם לפי רמת קדושתם, המבוססת על קריטריונים שונים. למעשה, המשנה אינה מבחינה בפירוש בין החלוקה הראשית לבין החלוקה הפנימית, אלא פשוט מונה את כל הקרבנות הקיימים לפי סדר ההקרבה, מהחטאת והעולה, שהן הראשונות בקבוצת קודשי הקודשים, ועד מנחת הנדבה, שהיא האחרונה בקבוצת המנחות.

ברם, לתיאור זה של מבנה המשנה ישנו חריג אחד: קרבנות העוף. קרבנות אלו מוזכרים במשנה פעמיים: בשלב הראשון מזכירה המשנה את העופות כמכלול אחד, שיש להקריבו לאחר המעשר (=הקרבן האחרון בקטגוריית הקודשים הקלים) ולפני המנחות. מכאן ממשיכה המשנה לתיאור הסדר הפנימי בתוך המנחות (מנחת חוטא קודמת למנחת נדבה), ורק לאחר מכן חוזרת המשנה אחורה בסדר ההקרבה, ומפרטת את הסדר הפנימי של הקרבת קרבנות העוף: חטאת העוף קודמת לעולת העוף. מבנה זה של המשנה אומר דרשני.

כן בחטאת העוף, שאין למזבח אלא דמה בלבד. הבעיה היא, שנימוק זה אינו מועיל לעולת העוף, שכולה עולה על המזבח. רש"י היה ער לקושי זה, ותירץ שמאחר שקודשים קלים קודמים לחטאת העוף, וחטאת העוף קודמת לעולת העוף (כפי שנאמר בהמשך המשנה) - ברור שקודשים קלים קודמים לעולת העוף. תירוץ זה מבוסס על כמה הנחות שניתן לחלוק עליהן, כפי שיבואר בהמשך המאמר. גם תוס' על אתר (ד"ה מעשר) העירו שאין די בתירוץ זה, והציעו שלפעמים ניתן להסתפק בנימוק הראשון המופיע במשנה, שמין זבח עדיף, היינו ששחיטה חשובה ממליקה.

לכאורה, ניתן לחלוק על רש"י ותוס', ולהסביר שהמשנה כלל לא התכוונה לתת שני נימוקים. קודשים קלים קודמים לעופות רק מסיבה אחת: "מין זבח עדיף". אלא שלכאורה הדבר קשה, שכן כנגד יתרון זה עומד יתרון ברור לכיוון השני: עופות הם קודשי קודשים, שאמורים לקדום לקודשים קלים. כדי לדחות טענה זו ציינה המשנה, שגם בקודשים קלים יש מרכיב של קודשי קודשים: הדם והאימורים. אין מדובר בנימוק עצמאי בעד קדימות הקודשים הקלים, אלא רק בטענה שבאה לנטרל את יתרונם של העופות. טענה זו נוגעת לחטאת העוף ולעולת העוף באותה מידה. פירוש זה הולם יותר את דברי המשנה, שהרי המשנה לא אמרה שהדם והאימורים עולים על המזבח, אלא שהדם והאימורים הם קודשי קודשים, ולהבנת רש"י עובדה זו אינה חשובה כלל לענייננו.

3 התפארת ישראל מסביר שהדם הוא הנפש, כך שהקרבת מיני דמים יכולה לסמל הקרבה של נפש האדם יותר מאשר הקרבת קרבן מן הצומח.

למעשה, קרבנות העוף חריגים גם בנקודה נוספת. המשנה מציינת שחטאת העוף קודמת לעולת העוף לא רק בהקרבה, אלא גם בהקדשה: באותם מקרים שבהם חייב אדם להביא צמד עופות, שאחד מהם חטאת והשני עולה (זב, זבה, יולדת דלה וכדומה) - עליו להקדיש את החטאת לפני העולה. על יתר דיני הקדימות המופיעים במשנה לא נאמר שהם חלים גם על ההקדשה, ובפשטות נראה שאין חשיבות לסדר ההקדשה, ואין הקדימות נוגעת אלא להקרבה בלבד.[4]

בעל התפארת ישראל על המשנה (אות י"ט) סבור, שיש קשר בין שתי הנקודות. לדבריו, הואיל ודין הקדימות של חטאת העוף לעולת העוף נוגע גם להקדשה, ולא רק להקרבה, בחרה המשנה להביא אותו בנפרד בסוף דבריה, ולא לִשְׁנות אותו במקום המתאים ברשימת הקרבנות, העוסקת בסדר ההקרבה בלבד.

ברם, לכאורה דבריו אינם מיישבים את הקושי, אלא רק תולים אותו בקושי אחר. עצם החילוק בין הקרבנות בעניין סדר ההקדשה טעון הסבר: מדוע כל דיני הקדימות של "המקודש מחבירו" אינם נוגעים אלא להקרבה, ורק קדימות חטאת העוף לעולת העוף נוגעת גם להקדשה? מסתבר דווקא לומר שקדימות זו אינה שייכת בתהליך ההקדשה, שהרי שורש הקדימות הינו ברצון להעניק יחס של כבוד אל הקדושה הטבועה בקרבן שלפנינו, כפי שראינו לעיל, ולכאורה קודם שהקרבן הוקדש אין שום קדושה לפנינו, כך שאין חשיבות לסדר ההקדשה. אלא שהדבר רק מחריף את השאלה: מדוע בחטאת העוף ועולת העוף יש בכל זאת חשיבות גם לסדר ההקדשה?

קדימות חטאת העוף לעולת העוף נבדלת משאר דיני המשנה גם בנקודה שלישית: כל הדינים זוכים במשנה לנימוק ברור - המשנה טורחת להסביר מה הופך את הקרבן הראשון להיות מקודש יותר מן הקרבן השני. רק קדימות חטאת העוף לעולת העוף מובאת במשנה בלא נימוק. להלן נראה שלדין זה יש מקור בפסוקים, אולם בכל זאת קצת תמוה שהמשנה אינה עומדת על הסברה שמאחוריו. גם הרישא

4 אמנם, המנחת חינוך (מצווה קע"ו, אות ב') הסתפק, שמא מילות המשנה "וכן בהקדישה" מתייחסות לכל דיני הקדימות המופיעים במשנה, ולא רק לקדימות חטאת העוף לעולת העוף המופיעה בסיפא. אולם, מדברי הראשונים עולה בבירור, שדין זה מתייחס רק לסיפא של המשנה. הראשונים נחלקו רק בעניין היקפו המדויק של הדין: מרש"י (ד"ה וכן בהקדישה) נראה שדין זה נוגע לחטאת העוף ועולת העוף בלבד, ואילו הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ט, ה"ו) מחיל אותו על קדימות חטאת לעולה באופן כללי (לאור מה שנראה להלן, שדין המשנה מתרחב ונוגע לקדימות חטאת לעולה ככלל). גם התוס' (צ. ד"ה למקראה) סבורים בעניין זה כרמב"ם, אלא שלדעתם יולדת יוצאת מכלל זה, ועליה להקדיש את העולה לפני החטאת. המחלוקת בעניין יולדת תלויה בפירוש דברי הגמרא "למקראה הקדימה הכתוב" (צ.), ולא נאריך בכך כאן.

של המשנה, בעניין הדם והאיברים של העולה והחטאת, נלמדת בגמרא (פט:) מדרשת הפסוקים, ובכל זאת מציינת המשנה את הסברה העומדת מאחוריה.

כל החילוקים הללו יוצרים את הרושם, שדין הקדימות של חטאת העוף לעולת העוף אינו שייך לעיקר דברי המשנה. המשנה העוסקת בפרטי הכלל "כל המקודש מחבירו קודם את חבירו" מסתיימת למעשה במנחת הנדבה, שהיא הקרבן הכי פחות מקודש. הדין שמופיע אחר כך אינו נכנס תחת הכותרת "כל המקודש מחבירו..."., ואינו מופיע במשנה אלא במקרה. מדובר בדין קדימות עצמאי, המבוסס על עיקרון אחר, שאינו קשור לקדושת הקרבן. עיקרון זה, שעליו ננסה לעמוד להלן, שייך גם בהקדשה ולא רק בהקרבה.

ג. חטאת העוף ועולת בהמה

רושם זה מתחזק בסוגיית הגמרא. הגמרא מצטטת ברייתא מתורת כהנים, המבארת מהו מקור דין הקדימות של חטאת העוף לעולת העוף, ואף מרחיבה אותו מעבר לנאמר במשנה:

> חטאת העוף קודמת כו' - מנא הני מילי? דתנו רבנן: 'והקריב את אשר לחטאת ראשונה' - מה תלמוד לומר? אם ללמד שתקרב חטאת ראשונה, הרי כבר נאמר: 'ואת השני יעשה עולה'! אלא זה בנה אב לכל חטאות, שיקדמו לעולות הבאות עמהן, בין חטאת העוף לעולת העוף, בין חטאת בהמה לעולת בהמה, ואפילו חטאת העוף לעולת בהמה (צ.).[5]

לדברי הברייתא, אין מדובר כאן בדין קדימות ייחודי לקרבנות העוף, אלא בדין גורף של קדימות חטאת לעולה. אמנם מקור הדין הוא בפרשייה העוסקת בשני קרבנות עוף - קרבן עולה ויורד של אדם דל (ויקרא ה', ז-י), אולם התורה מתארת את סדר ההקרבה פעמיים: "והקריב את אשר לחטאת ראשונה" (פסוק ח), "ואת השני יעשה עולה כמשפט" (פסוק י), ומריבוי הכתוב למדה הברייתא שזהו דין כללי: לעולם יש להקריב את החטאת לפני העולה.[6]

5 הציטוט הוא על פי גירסת השיטה מקובצת, השונה במעט מן הגירסה שלפנינו. ברייתא זו מובאת בשינויים קלים מאוד גם בפסחים נט. ובהוריות יג., ומקורה כאמור בתורת כהנים (דבורא דחובה, פרק י"ח, ה-ו).

6 בהמשך הסוגיה נאמר, שלכלל זה יש יוצא דופן: פר של עבודה זרה, שהוא עולה, קודם לשעיר של עבודה זרה, שהוא חטאת, או משום שנאמר "לחַטָּת" בלא א', או משום שנאמר "כמשפט", היינו שיש להקריב לפי הסדר המופיע בתורה. ועיין בכלי יקר (במדבר ט"ו, כד), שמציע נימוק מסברה לחריגה זו.

דא עקא, כלל זה סותר את סדר ההקרבה המתואר במשנה שהבאנו לעיל. למעשה, יש כאן שתי סתירות שונות, ואנו נדון בכל אחת מהן בנפרד.

ראשית, הברייתא קובעת שחטאת העוף קודמת לעולת בהמה. זאת בניגוד לעולה מן המשנה, שקרבנות בהמה קודמים לקרבנות העוף. אליבא דאמת, המשנה לא אמרה בפירוש שכל קרבנות הבהמה קודמים לקרבנות העוף, אלא רק דירגה את קרבנות הבהמה השונים, מחטאת ועולה ועד מעשר בהמה, ואחר כך אמרה שמעשר קודם לעופות. אולם, ההנחה הפשוטה היא שאם עולת בהמה קודמת למעשר, ומעשר קודם לחטאת העוף - ברור שעולת בהמה קודמת לחטאת העוף.

כדי ליישב את המשנה עם הברייתא - נצטרך לחלוק על הנחה פשוטה זו, ולצייר מערכת מורכבת של דיני קדימות, שבה הקרבנות השונים אינם עומדים על ציר אחד, אלא תלויים במכלול של שיקולים. כך ייתכן שקרבן א׳ קודם לקרבן ב׳, קרבן ב׳ קודם לקרבן ג׳, ובכל זאת קרבן ג׳ קודם לקרבן א׳.

מערכת כזו מעוררת בעיה מעשית: מה עושים כאשר עומדים לפנינו שלושת הקרבנות, ואנו צריכים לבחור מה יוקרב קודם (עיין צ:). אולם, מעבר לבעיה המעשית (שלהלן נציין את פתרונה), מערכת קדימות כזו דורשת הבנה עקרונית. לכאורה, אם מדובר ביישומים שונים של הכלל "כל המקודש מחבירו קודם את חבירו", קשה להבין איך תיתכן מערכת כזו. בפשטות, רמת הקדושה היא ערך חד מימדי, המדרג את החפץ במקום ברור על גבי סולם הניצב ארצה וראשו מגיע השמיימה. כך יוצא שאם א׳ קדוש יותר מ-ב׳, ו-ב׳ קדוש מ-ג׳ - ברור ש-א׳ קדוש יותר מ-ג׳. הדבר דומה למשניות בכלים (פ"א, מ"ו-מ"ט) המתארות את קדושת המקומות השונים, ומשרטטות סולם ברור של עשר קדושות זו למעלה מזו, מארץ ישראל ועד קודש הקודשים.

מערכת זו תובן, לכאורה, רק אם נלך בכיוון שהתווינו לעיל, ונאמר שקדימות החטאת לעולה אינה קשורה כלל לרמת הקדושה של הקרבן, אלא מבוססת על עיקרון אחר, שטרם עמדנו עליו. לפי זה סולם הקדושה הוא אכן חד מימדי, וכדי לשמור עליו עלינו להקריב את הקרבנות שלפנינו בסדר הבא: עולת בהמה, מעשר, חטאת העוף, כפי שעולה מן המשנה. אלא שכנגד זה ישנו עיקרון אחר, המחייב אותנו להקדים את חטאת העוף לעולת הבהמה, כפי שרמוז בסיפא של המשנה (העוסקת בפירוש רק בקרבנות העוף) ומפורש בברייתא. הגמרא מסתפקת, אפוא, מה עושים במקרה של התנגשות בין שני העקרונות. ספק זה דומה באופיו לספק הגמרא במקרה שעומדים לפנינו קרבן תדיר וקרבן מקודש.

אגב, הגמרא מסיקה שחטאת העוף קודמת לעולת הבהמה גם בתרחיש זה, אלא שישנה מחלוקת מתי להקריב את המעשר: לדעת בני בבל יש להקריבו לפני החטאת

והעולה, כיוון ש"מין זבח עדיף". יש להקדים בהמה לעוף, תוך ויתור על העיקרון שקודשי קודשים קודמים לקודשים קלים. לעומת זאת, בני ארץ ישראל סבורים שיש להקריב את המעשר אחרון ולהקדים קודשי קודשים לקודשים קלים, תוך ויתור על הקדמת הבהמה לעוף. לדבריהם, ממילא עיקרון הקדמת הבהמה אינו נשמר כאן, כיוון שאנו מקדימים את חטאת העוף לעולת הבהמה.

הגמרא מכריעה, אפוא, באופן ברור, שדין הקדמת החטאת לעולה גובר על דין הקדמת הקרבן המקודש. האמוראים לא נחלקו אלא בשאלה, כיצד ניתן לשמור באופן המיטבי על הערך של הקדמת הקרבן המקודש, בתרחיש שבו אנו נאלצים לוותר על קיום מלא של עיקרון זה, בשל הצורך להקדים את חטאת העוף לעולת הבהמה. רש"י (ד"ה מין זבח עדיף) תולה את הכרעת הגמרא במקור הדין: קדימות החטאת לעולה נלמדת מגזירת הכתוב, ואילו קדימות הקרבן המקודש נלמדת מסברה.[7] אולם, ברור שגם לפי רש"י הבדל זה בעניין מקור הדין מוביל את הגמרא להכרעה עקרונית, שהדרישה להקדים חטאת לעולה חשובה יותר מהקדמת הקרבן המקודש.

תוספות על אתר (ד"ה תקדום) תמהו, מדוע מסקנה זו של הגמרא אינה מובילה אותה גם להכרעה במחלוקת בני בבל ובני ארץ ישראל, כיצד לקיים במקרה הנידון את הדרישה להקדים את הקרבן המקודש. לדבריהם, אם הפסוק מעניק לחטאת העוף קדימות ביחס לעולת בהמה, כל שכן שחטאת זו תקדום למעשר, שקדושתו פחותה מזו של עולת בהמה. תוספות השיבו שהקדימות המופיעה בפסוק היא חידוש, ואין ללמוד ממנה דברים נוספים. השיטה מקובצת (אות ל"ג) ביאר יותר את תירוצו: "דגזירת הכתוב הוא, ולא מחמת חשיבות קודמת".

דברים אלו מהווים חיזוק ברור לעמדתנו: קדימות החטאת לעולה היא חידוש עצמאי של הפסוק, שאינו קשור לרמת הקדושה של הקרבן או לחשיבותו, ולכן אין ללמוד ממנה מאומה בנוגע לאופן קיומו של דין הקדמת הקרבן המקודש.

ד. יסוד הדין

אם קדימות החטאת לעולה אינה נובעת מרמת הקדושה של הקרבן, מהו אפוא יסודה וטעמה? ובכן, התשובה לשאלה זו מופיעה בפירוש בדברי הגמרא בפרק הראשון:

7 אמנם דין "המקודש מחבירו קודם את חבירו" נלמד בגמרא בהוריות מן הפסוק "וקדשתו", כפי שראינו לעיל, אולם ייתכן שהרחבת הדין מן הכהן אל הקרבנות אינה נלמדת אלא מסברה, וכך גם הקביעה איזה קרבן מקודש יותר אינה ידועה אלא מסברה.

תניא נמי הכי, אמר ר׳ שמעון: חטאת למה באה? למה באה?! לכפר! אלא למה באה לפני עולה? לפרקליט שנכנס לרָצות, ריצה פרקליט, נכנס דורון אחריו (ז:).[8]

ברייתא זו, בדומה לרישא של משנתנו, תולה את קדימות החטאת בכך שהיא באה לרַצות. ובכל זאת, ישנו הבדל משמעותי בין הנאמר כאן לנאמר במשנה. המשנה מתרכזת בקדושת הקרבן, וקובעת שדם חטאת קדוש מדם עולה כיוון שהחטאת באה לרצות. לעומת זאת, הברייתא איננה עוסקת בקדושה אלא בתכלית. היא לא מתרכזת בקרבן, אלא באדם המקריב. אדם זה אינו יכול להביא את העולה לפני החטאת, כיוון שהעולה היא מעין נתינת דורון לקב״ה, ואין אדם יכול לעמוד מול הקב״ה ולתת לו דורון בשעה שחטא רובץ עליו וחוצץ בינו למקום. עליו לכפר קודם על העבר, וליישר את ההדורים בינו לקב״ה, ורק אחר כך יוכל להעניק לקב״ה דורון - המסמל את כוונותיו הטובות לעתיד.

השניות המשתקפת כאן מאפיינת את עולם הקרבנות בכלל. עולם זה הוא צומת שבו נפגשים שני צדדים: חפצים בעלי קדושה הצריכים למלא את ייעודם, ובני אדם החפֵצים בהקרבת קרבנות כדי להפיק מכך תועלת רוחנית. מערכת ההקרבה משרתת את צרכיהם של שני הצדדים: הכהנים הם מצד אחד ״שלוחי דרחמנא״, הדואגים לחפצי הקרבן המוקדשים לה׳, ומצד שני הם ״שלוחי דידן״, המקריבים עבורנו קרבנות ומכפרים על חטאינו.[9]

סוגיין עוסקת, אפוא, במקרה שבו מתנגשים שני האינטרסים הללו: קדושת הקרבן מכתיבה סדר הקרבה אחד, בעוד שצרכי האדם המקריב מכתיבים סדר אחר. הגמרא מכריעה לטובת האינטרס של האדם, וקובעת שחטאת העוף קודמת לעולת בהמה, אף שבהמה קדושה יותר מעוף. על אף שראוי לכבד את הקדושה שבקרבן הבהמה, לא שייך להקריבה כאשר האדם אינו נמצא במדרגה המתאימה.

כעת ניתן גם להבין, מדוע קדימות זו נוגעת גם להקדשה ולא רק להקרבה. כאשר אנו עוסקים בקדושת הקרבן - לא שייך לדבר על דיני קדימות בתהליך ההקדשה, שהרי קודם ההקדשה אין שום קדושה לפנינו. אולם כאשר אנו עוסקים באדם המקריב, המעוניין לפתוח בשני תהליכים של הקרבה, סביר מאוד שהתורה תנחה

8 הציטוט הוא על פי גירסת השיטה מקובצת. ברייתא דומה מופיעה בתורת כהנים (מצורע, פרק ג׳, יד), וכן בתוספתא בפרה (פ״א, ה״א). כמה מן האחרונים הזכירו גמרא זו כנימוק לקדימות החטאת לעולה, אולם נדמה שלא עמדו על מלוא הפוטנציאל שיש בה לתרץ מספר קשיים בפרקנו, כמבואר באריכות במאמר זה.

9 דיון נרחב בשני הפנים של עולם הקרבנות ניתן למצוא בקובץ זה במאמרו של הרב משה ליכטנשטיין ׳זאת תורת הקרבנות׳, עמ׳ 95.

אותו באיזה תהליך להתחיל קודם. כך, למשל, התורה קובעת שמי שחטא מפריד בינו למקום - אין ראוי שיתעלם מן החטא, ויפתח בתהליך שמטרתו להעניק מתנה לגבוה. עליו לבצע לפחות את הצעד הראשון בדרך לכפרה ולהקדיש את קרבן החטאת, ורק אחר כך יוכל לפתוח בתהליך המקביל ולהקדיש את העולה.

ה. חטאת בהמה ועולת בהמה

הבנה זו עשויה להועיל לנו, בבואנו לדון בסתירה השנייה שבין המשנה לברייתא. הברייתא קובעת במהלך דבריה שחטאת בהמה קודמת לעולת בהמה. במשנה, לעומת זאת, מופיע דין מורכב יותר:

> דם החטאת קודם לדם העולה, מפני שהוא מרצה. איברי עולה קודמין לאימורי חטאת, מפני שהוא כליל לאישים (פט.).

דינים אלו מופיעים במשנה במסגרת הכלל "כל המקודש מחבירו קודם את חבירו". המשנה קובעת, שכדי למקם את החטאת והעולה בסולם הקדושה - עלינו לפרק אותן לחלקים: דם החטאת נמצא בסולם מעל דם העולה, ואילו איברי העולה נמצאים מעל אימורי החטאת. הגמרא שואלת מה המקור למערכת מורכבת זו, ומביאה בתשובה ברייתא מתורת כהנים:

> דתנו רבנן: 'ופר שני בן בקר תקח לחטאת' - אם בא ללמד שהן שנים, הרי כבר נאמר 'ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה', מה ת"ל 'ופר שני בן בקר תקח לחטאת'? שיכול שיהא חטאת קודמת לכל מעשה עולה? ת"ל: 'ופר שני בן בקר תקח לחטאת'. אי פר שני, יכול תהא עולה קודמת לחטאת לכל מעשיה? ת"ל: 'ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה'. הא כיצד? דם חטאת קודמת לדם עולה, מפני שמרצה, איברי עולה [קודמין לאימורי חטאת, מפני שהן כליל לאישים][10] (פט:).

מקור הדין, אם כן, בפרשיית הקדשת הלוויים שבפרשת בהעלותך (פרק ח'). הלוויים נדרשו להביא שני פרים, אחד חטאת ואחד עולה, וישנה סתירה בפסוקים בשאלה איזה קרבן קודם. מכאן למדה הברייתא שלשאלה זו אכן אין תשובה חד משמעית, ומערכת הקדימות כאן היא מורכבת: דם החטאת קודם לדם העולה, אולם איברי

10 הושלם על פי השיטה מקובצת. ברייתא זו מופיעה גם בתוספתא בפרה (פ"א, ה"ב), ומקורה כאמור בתורת כהנים (דבורא דחובה, פרק ג', ג).

העולה קודמים לאימורי החטאת. הגמרא (פט:) מוסיפה ודנה בשאלה, מה נעשה כאשר עומדים לפנינו דם חטאת ואיברי עולה או דם עולה ואימורי חטאת, עיין שם.

על כל פנים, כל המערכת הזו אינה נזכרת בדברי הברייתא שראינו לעיל. זו קובעת בצורה חדה ופשוטה שחטאת בהמה קודמת לעולת בהמה, כפי שעולה מפרשיית קרבן עולה ויורד. בפשטות משתמע מכאן שיש להקריב את קרבן החטאת במלואו, ורק אחר כך להקריב את העולה. סתירה זו אינה רק בין המשנה לברייתא, אלא גם בין שתי ברייתות בתורת כהנים.[11]

שיטת תוספות והרא"ש

כמה ראשונים פירשו את הברייתא בדף צ. באופן שתתאים לדברי המשנה, וממילא לא ראו כאן שום סתירה. כך למשל דברי תוספות:

> חטאת בהמה קודמת לעולת בהמה - ואם תאמר, הא תנא ליה רישא: 'דם חטאת קודם לדם עולה'! ויש לומר, דאיצטריך לאשמועינן אפילו בעולה הבאה לשם חטאת, כדקתני 'וכן בהקדישה' (צ. ד"ה חטאת).

מדברי תוספות משתמע, שדין הקדימה של חטאת בהמה לעולת בהמה מופיע בתוך המשנה עצמה, ולא רק בברייתא. גירסה כזו במשנה מובאת גם בשיטה מקובצת (פט. אות ח'), וכן בדקדוקי סופרים. אולם, גירסה זו אינה מביאה את תוספות להזדעק על כך שהמשנה סותרת את עצמה, אלא להיפך: תוספות טוענים שיש במשנה כפילות! ברור שתוספות הבינו, שאין כוונת הברייתא והסיפא של המשנה לומר שחטאת בהמה קודמת לגמרי לעולת בהמה. כוונתן רק למה שכבר נאמר ברישא של המשנה, שדם החטאת קודם לדם העולה, ואילו בנוגע לאיברים סדר ההקרבה הוא הפוך. ממילא תמהו תוספות על הכפילות שבדברי המשנה.[12]

11 מכאן והלאה אנו עוסקים באריכות בשתי הברייתות במקביל, וכדי שהקורא יבין על איזו ברייתא אנו מדברים בכל פעם, ניתֵן בהן סימנים: כאשר אנו מדברים על **הברייתא בדף פט:** כוונתנו לברייתא שהובאה כעת, הלומדת מן הפסוקים בפרשת בהעלותך שדם חטאת קודם לדם עולה, ואיברי עולה קודמים לאיברי חטאת. ואילו כשאנו מדברים על **הברייתא בדף צ.** כוונתנו לברייתא שהובאה לעיל, הלומדת מפרשיית קרבן עולה ויורד ש"זה בנה אב לכל חטאות, שיקדמו לעולות הבאות עמהן, בין חטאת העוף לעולת העוף, בין חטאת בהמה לעולת בהמה, ואפילו חטאת העוף לעולת בהמה".

12 תירוצם של תוס' לקושייה זו אינו בהיר כל כך. נראה שכוונתם לתרץ, שהסיפא עוסקת אפילו במי שהתחייב להביא חטאת ועולה על אירוע אחד (כמו יולדת ומצורע), שהרי נאמר בה "וכן בהקדישה", וקדימות בהקדשה שייכת רק במי שמאורע אחד חייב אותו להקדיש שני קרבנות

הרא"ש בהוריות (יג. בתוספות ד"ה וקיי"ל) הבין את דין הברייתא בדף צ. באופן דומה, והעלה את שאלת הכפילות ברמת הפסוקים: קדימות החטאת לעולה נלמדת מן הפסוקים בפרשת ויקרא, כפי שראינו לעיל, ולא מובן מדוע יש צורך בדרשה זו, שהרי כבר למדנו מן הפסוקים שבפרשת בהעלותך שדם החטאת קודם לדם העולה. הרא"ש מתרץ שאמנם בכל הנוגע לחטאת בהמה ועולת בהמה אין צורך בדרשה מיוחדת, ולא נזקקה הברייתא לדרשה אלא עבור הקדימות של חטאת העוף לעולת הבהמה. קדימות זו סותרת את הכלל הרגיל שבהמות קודמות לעופות, ולכן היה צורך בדרשה מיוחדת כדי ללומדה.

לגישה זו יש עוגן מסוים בדברי הגמרא. כאשר הגמרא מחפשת מקור לכך שחטאות קודמות לעולות, היא מביאה בתחילה את הברייתא שראינו לעיל:

> 'והקריב את אשר לחטאת ראשונה' - מה תלמוד לומר? אם ללמד שתקרב חטאת ראשונה, הרי כבר נאמר: 'ואת השני יעשה עולה'! אלא זה בנה אב לכל חטאות, שיקדמו לעולות הבאות עמהן, בין חטאת העוף לעולת העוף, בין חטאת בהמה לעולת בהמה, ואפילו חטאת העוף לעולת בהמה (צ.).

אולם הגמרא אינה מסתפקת בכך, אלא מוסיפה דברי הסבר משלה, המבארים מניין בדיוק נלמד כל אחד מן החידושים המופיעים בברייתא:

> הלכך: חטאת העוף לעולת העוף - מ'ואת השני', חטאת בהמה לעולת בהמה - **מדרבי רחמנא**, חטאת העוף לעולת בהמה - מ'זה בנה אב'.

לדברי הגמרא, קדימות חטאת בהמה לעולת בהמה אינה נלמדת מבניין האב אלא "מדרבי רחמנא". סתמה הגמרא ולא פירשה, לאיזה ריבוי של הכתוב מכוונים דבריה. רש"י על אתר מציע פיתרון לתעלומה זו, וכותב שכוונת הגמרא להפנות אותנו אל הברייתא בדף פט:, הלומדת מן הפסוקים בפרשת בהעלותך שדם חטאת קודם לדם עולה.[13] לפי פירוש זה, נמצא שהגמרא תומכת בפירוש בעמדתם של תוספות והרא"ש:

(בשאלה זו נעסוק עוד להלן). ממילא, טוענים תוס', יש חידוש בסיפא יותר ממה שנאמר ברישא: היינו חושבים שהואיל ויש כאן מערכת של קרבנות, לא שייך לומר שדם חטאת קודם לדם עולה מפני שמרצה, שהרי המערכת כולה - גם העולה - באה לרצות, ולכן עלינו להקדים את העולה שהיא כליל לאישים. לפיכך באה המשנה ללמדנו שאין הדבר כך, אלא דם חטאת קודם לדם עולה גם במקרה זה.

13 השיטה מקובצת (אות ח') אינו גורס "מדרבי רחמנא" אלא "מדרב" (ראה גם דקדוקי סופרים). לפי גירסה זו, הגמרא לא השאירה אותנו עם הפניה עמומה לריבוי לא ידוע, אלא עם הפניה ברורה לדבריו של רבי. דא עקא, לא מצאנו שרבי אמר דבר מה בסוגיין. אמנם, בעיה זו

קדימות חטאת בהמה לעולת בהמה אינה דין עצמאי המתחדש בברייתא ונוגע להקרבת הקרבן במלואו, אלא רק חזרה על הדין המופיע במשנה, שדם חטאת קודם לדם עולה.

לכאורה קשה, כיצד מתיישבת גישה זו עם מה שהתבאר לעיל: הרי ראינו שדין הקדימות של החטאת לעולה חל גם כאשר העולה קדושה יותר מן החטאת, ואף עמדנו על הסברה שבכך. מדוע, אפוא, לא תקדם חטאת הבהמה לעולת הבהמה באופן מלא, אף על פי שאיברי העולה קדושים יותר מאימורי החטאת?[14]

ניתן לתרץ שאמנם ישנו דין עצמאי של קדימות החטאת לעולה, מכיוון שאין אדם יכול להביא עולה לגבוה בשעה שחטא רובץ עליו, אולם לדעת תוספות והרא"ש דין זה אינו נוגע אלא לדם החטאת. מרגע שנזרק הדם - החטא התכפר, ושוב אין מניעה להקריב את העולה. אדרבה, יש להקריבה ראשונה, כיוון שאיבריה קדושים יותר.

אמנם, גם אם נאמר כך, עדיין קשה לראות איך גישה זו מתיישבת עם כל מה שטענו לעיל. לפי דברינו, גם אם דין הברייתא בדף צ. אינו סותר את דין המשנה - עדיין מדובר בשני דינים שונים מבחינה מהותית: המשנה עוסקת בקדושת הקרבן, וקובעת שדם חטאת קדוש יותר מדם עולה, ואילו הברייתא מדברת על תכלית הקרבן, וקובעת שלעולם יש להקדים את דם החטאת לעולה אפילו אם העולה קדושה יותר, כי אין אדם יכול להעלות עולה קודם שהתכפר חטאו. בין שני הדינים הללו ישנן נפקא מינות שונות. כך, למשל, דין המשנה אינו נוגע אלא לתהליך ההקרבה, ואילו דין הברייתא מחייב קדימות גם בתהליך ההקדשה, כפי שראינו לעיל (להלן נראה נפקא מינות נוספות בין הדינים).

תוספות והרא"ש טענו, שדין הברייתא בדף צ. - שחטאת בהמה קודמת לעולת בהמה - אינו מוסיף מאומה על מה שכבר נאמר במשנה. לדעתם אין כאן דין שונה לגמרי מבחינה מהותית, המוביל להשלכות שונות מבחינה מעשית. כך עולה גם

נפתרת ע"י השיטה מקובצת עצמו (פט:, אות א'), שמוסיף את המילים "רבי אומר" בתחילת הברייתא בפט:, הדורשת שדם חטאת קודם לדם עולה. זאת כפי שמפורש בתורת כהנים, שברייתא זו היא מדברי רבי. גירסה זו תומכת בבירור בדעת רש"י, שהגמרא תולה את הדין בברייתא זו.

14 יש להעיר, שהשאלה המעשית האם הקדימות נוגעת רק לדם או גם לאיברים אינה רלוונטית אלא בחטאת בהמה ועולת בהמה, שכן בחטאת העוף ממילא רק הדם עולה על המזבח, כך שתהליך ההקרבה מסתיים עם זריקתו.

מהבנת רש"י בגמרא, שבכל הנוגע לחטאת בהמה ועולת בהמה אין בברייתא שום מקור או דין חדש, אלא רק חזרה על הדין המופיע במשנה.

הדבר משקף, מן הסתם, את האופן שבו פירשו ראשונים אלו את כל דיני קדימות החטאת לעולה המופיעים בברייתא בדף צ., ולא רק את הדרישה להקדים חטאת בהמה לעולת בהמה. קשה להניח שהברייתא כולה מחדשת דין מיוחד של קדימות חטאת לעולה, העולה מן הפסוקים בפרשת ויקרא ומתייחס לאדם המקריב, אלא ש'נשתל' בה דין בודד, שנלמד בברייתא אחרת מן הפסוקים בפרשת בהעלותך ומתייחס לקדושת הקרבן. גם מבחינה עקרונית לא מובן מדוע הדין המתחדש בברייתא ונוגע לאדם המקריב, לא יחול גם על חטאת בהמה ועולת בהמה.

מסתבר, אפוא, שראשונים אלו כופרים בכל מה שטענו לעיל, ומפרשים את הברייתא כולה לאור המשנה: יש כאן רק דין אחד, שדם חטאת קודם לדם עולה כיוון שהוא מקודש יותר ממנו. הברייתא רק באה להרחיב את הדין לחטאת העוף ועולת בהמה, כפי שטען הרא"ש, ולא מתחדש בה דין עקרוני אחר. עמדה זו תחייב את הראשונים הללו למצוא פתרונות חלופיים לקשיים שבהם עסקנו לעיל: מדוע הסיפא של המשנה אינה מופיעה במקומה הטבעי, ומדוע חטאת העוף קודמת לעולת בהמה, אף שבהמה קדושה יותר מעוף.[15]

שיטת הראב"ד

כיוון אחר לפתרון הסתירה בין המשנה לברייתא עולה מדברי התורת כהנים בפרשת מצורע:

> 'והעלה הכהן את העולה' - מלמד שאיברי עולה קודמים לאימורי חטאת. אמר רבי שמעון: חטאת דומה לפרקליט שנכנס לרצות, רְצה הפרקליט ונכנס הדורון
>
> (פרק ג', יד).

המשל בעניין הפרקליט והדורון מובא כאן בסמוך להלכה הקובעת שיש להקדים את איברי העולה לאימורי החטאת, ומתקבל הרושם שלא זו בלבד שאין סתירה בין שני הדברים, אלא אדרבה, המשל יכול לבאר את ההלכה. אמנם הגר"א משנה את הגירסה, כך שדברי רבי שמעון מופיעים לפני כן, ואינם באים לנמק את ההלכה הזו. אולם הראב"ד על אתר גורס כמו שמופיע לפנינו, ומסביר את הקשר שבין המשל להלכה:

15 לחלופין ייתכן שראשונים אלו ילכו בכיוונו של הראב"ד, אותו נראה מיד.

אמר ר׳ שמעון: למה חטאת דומה וכו׳, הילכך **הדורון הגדול** יכנס ראשון אחר הריצוי מיד, ומאי ניהו? - איברי עולה, והריצוי כבר נעשה קודם החטאת שהוא מכפר.

לדברי הראב״ד, מאחר שהריצוי מושג עם זריקת דם החטאת - אין הקרבת אימורי החטאת נחשבת אלא דורון בלבד, וממילא עדיף להקדים לה את הקרבת העולה, שהיא דורון גדול יותר כיוון שהיא עולה כליל.[16] כך מסביר הראב״ד את דין המשנה באמצעות שיקולים הקשורים לתכלית הקרבן, מבלי להזדקק כלל לשיקולים של קדושת הקרבן: קודם יש לכפר על החטא (דם החטאת), אחר כך להביא את הדורון הגדול (עולה), ואחר כך את הדורון הקטן (אימורי החטאת).

הראב״ד לא אמר את דבריו במסגרת המשנה, אולם ניתן לראות בהם פירוש חדש לדברי המשנה. המשנה קובעת, ש״דם החטאת קודם לדם העולה, מפני שהוא מרצה; איברי עולה קודמין לאימורי חטאת, מפני שהוא כליל לאישים״. עד כה הבנו, שדירוג זה מבוסס על הקדושה הטמונה בחפץ: בדם חטאת יש קדושה יותר מאשר בדם עולה - כיוון שיש לו יכולת מיוחדת לכפר על החטא, ומצד שני בשר העולה קדוש יותר מבשר החטאת - כיוון שהוא שייך למזבח באופן מלא יותר, ״וצד ריבוי קדושה הוא זה למזבח״ (רש״י שם). אולם לפי הראב״ד ניתן להבין שדירוג המשנה מבוסס על האדם המקריב, ולא על קדושת הקרבן: דם חטאת קודם לדם עולה מפני שהוא מרצה, דהיינו שלפני הכל צריך האדם לכפר על חטאו, ומצד שני איברי עולה קודמים לאימורי חטאת מפני שהם כליל לאישים, דהיינו שראוי לו לאדם שיביא קודם את הדורון הגדול יותר.

אם נפרש כך את המשנה, תיפתר מאליה הסתירה שבין המשנה לברייתא בדף צ.: שתיהן עוסקות בסדר ההקרבה הרצוי מצד האדם המקריב, אלא שהמשנה עוסקת בקרבנות בהמה - שבהם סדר ההקרבה מורכב יותר (דם חטאת, עולה, אימורי חטאת), ואילו הברייתא מרחיבה את הדין לחטאת העוף.

מבחינה מעשית פירוש זה דומה לשיטת תוספות, ומגביל את קדימות החטאת לעולה לדם בלבד. אולם, מבחינה עקרונית פירוש זה הפוך בדיוק מדברי תוספות: הם קראו את הברייתא לאור המשנה, והבינו ששתיהן עוסקות בקדימות הנובעת מקדושת

16 מדברי הראב״ד עולה גם שאין זה רק דין קדימות, שיש להקריב את איברי העולה קודם אימורי החטאת, אלא יש כאן גם המלצה חיובית להביא את העולה **מיד** לאחר זריקת דם החטאת (״אחר הריצוי מיד״), בבחינת סיום הולם לתהליך הריצוי.

חלקי הקרבן. הפירוש הנוכחי, לעומת זאת, קורא את המשנה לאורה של הברייתא, ומסביר ששתיהן עוסקות בקדימות הנובעת מן האדם המקריב.

ברם, פירוש זה נראה דחוק בלשון המשנה. המשנה פותחת בכלל הקובע ש"כל המקודש מחבירו קודם את חבירו", ודבריה בהמשך אינם אלא פירוט ויישום של כלל זה. כדי לפרש את המשנה בכיוונו של הראב"ד נצטרך לומר, שכאשר היא מדברת על קרבן מקודש - אין כוונתה בהכרח לקדושה מטאפיסית הטבועה בחפץ מרגע הקדשתו, אלא גם לקדושה פונקציונלית: דם החטאת נחשב מקודש וחשוב יותר, מפני שכרגע הוא יכול להועיל יותר לאדם המקריב אותו.

אמנם, בהמשך המשנה ברור שהיא עוסקת בקדושה הטבועה בחפץ. כך, למשל, אומרת המשנה שחטאת קודמת לאשם מפני שדמה ניתן על ארבע קרנות המזבח. עובדה זו משקפת לכאורה קדושה מטאפיסית הטמונה בחטאת, ולא תועלת יתירה שיש בה. כך עולה בבירור גם מן הדינים בהמשך המשנה, כגון שבכור קודם למעשר מפני שקדושתו מרחם ואסור לזרים.

נצטרך לומר, שהכלל הפותח את המשנה "כל המקודש מחבירו קודם את חבירו" מהווה כותרת כללית, שתחתיה יכולים להיכנס סוגים שונים של קדושה. ניתן להסביר שהמשנה באה בעיקר בתור ניגוד למשנה הקודמת, הקובעת ש"כל התדיר מחבירו קודם את חבירו". המשנה הראשונה מדברת על שיקולים מערכתיים הנוגעים לבית המקדש, כפי שהסברנו לעיל. כנגד זה באה המשנה הבאה לומר שישנה גם קדימות מסוג אחר, שאינה נוגעת למערכת הגדולה, אלא למעמדם ותכליתם של שני הקרבנות העומדים לפנינו.

לפי הבנה זו נוכל להמשיך ולדבר על שני דינים שונים של קדימות, וכך להסביר מדוע חטאת העוף קודמת לעולת בהמה, על אף שבהמה קדושה יותר מעוף מבחינת הקדושה הטבועה בקרבן, וכפי שביארנו לעיל.

אמנם, יש להודות שפירוש זה נשאר דחוק למדי בלשון המשנה. גם הראב"ד, כזכור, לא טען שיש לפרש כך את המשנה, אלא רק ביאר את דברי התורת כהנים.

קושיות ובעיות

עד כה עמדנו על שתי שיטות החלוקות ביניהן מבחינה עקרונית, אך מסכימות מבחינה מעשית. לפי שתיהן, הסתירה בין המשנה לברייתא בדף צ. נפתרת מכיוון שאין כוונת הברייתא לקדימות מלאה של החטאת לעולה, אלא לקדימות הדם בלבד. אך יש לציין, שמעבר לקשיים שראינו בכל אחת מן השיטות - ישנו דוחק רב בעצם הניסיון לפרש כך את הברייתא.

ראשית, בברייתא עצמה אין זכר להגבלה זו. נאמר באופן גורף שכל החטאות קודמות לכל העולות הבאות עמהן, לרבות חטאת בהמה ועולת בהמה. החלוקה בין הדם לאיברים נלמדת, כזכור, בברייתא בדף פט: מן הפסוקים בפרשת בהעלותך. בברייתא בדף צ. אין שום רמז לכך, שדבריה תלויים בברייתא אחרת הדורשת פסוקים בפרשה אחרת.

בנוסף יש לעיין בתורת כהנים, שהיא מקור הברייתא בדף צ.:

> ׳והקריב את אשר לחטאת ראשונה׳ - מה בא זה ללמדנו? אם ללמד שתקדום חטאת לעולה **בכל מעשיה**, והלא כבר נאמר ׳ואת השני יעשה עולה כמשפט׳. אם כן, למה נאמר ׳והקריב את אשר לחטאת ראשונה׳? בנין אב לכל החטאות הבאות עם העולות: בין חטאת העוף עם עולת העוף, בין חטאת העוף עם עולת בהמה, בין חטאת בהמה עם עולת בהמה - חטאות קודמות לעולות הבאות עמהן
> (דבורא דחובה, פרק י"ח, ה-ו).

לגבי קרבנות העוף אומרת הברייתא, שחטאת קודמת לעולה "בכל מעשיה" (מילים אלו אינן מופיעות בברייתא שצוטטה בגמרא). משתמע מכך שהרחבת הדין אל קרבנות הבהמה היא על בסיס מה שנאמר בקרבנות העוף, כך שגם חטאת בהמה קודמת לעולת בהמה "בכל מעשיה", דהיינו: לא רק לגבי הדם, אלא גם לגבי האיברים.

מעבר לכך, יש לעיין בהמשך סוגיית הגמרא בדף צ. . לאחר שמביאה הגמרא את הברייתא הנ"ל, היא מערימה חבילה של קושיות על חידושה של הברייתא. הקושייה הראשונה - לגבי יולדת - נוגעת לקרבנות העוף, אולם הקושיות הבאות - לגבי קרבנות החג ולגבי פר ושעיר של עבודה זרה - נוגעות לקרבנות בהמה. לפי תוספות והראב"ד הדבר תמוה מאוד, שכן לדבריהם הברייתא לא חידשה מאומה בעניין קרבנות בהמה, אלא רק חזרה על הדין המופיע ברישא של המשנה - שדם חטאת קודם לדם עולה. לא מובן, אפוא, מדוע נזכרה הגמרא להתקשות בכך דווקא עכשיו, לאחר הבאת הברייתא, ולא לפני כן - מיד לאחר קריאת המשנה.

תוספות (צ: ד"ה מאי) הקשו יותר מזה: מדוע מקורות שנאמר בהם שעולה קודמת לחטאת מהווים קושייה על הברייתא? הלא ייתכן שהם עוסקים באיברים, ולא בדם?! קושייה זו של תוספות נותרה בלא מענה.

כדי לפתור את הקשיים הללו ניאלץ לכאורה לחלוק על תוספות והראב"ד, ולומר שהברייתא אינה חוזרת על דין המשנה, אלא מחדשת דין אחר - שחטאת קודמת לעולה בכל מעשיה. כאשר אומרת הגמרא שדין הברייתא נלמד "מדרבי רחמנא" אין כוונתה - כפי שהסביר רש"י - לברייתא בדף פט:, הקובעת שדם חטאת קודם לדם

עולה, ואיברי העולה קודמים לאימורי החטאת, אלא כוונתה לריבוי הכתוב המוזכר בברייתא עצמה. הברייתא הרי העירה שהפסוק "והקריב את אשר לחטאת ראשונה" הינו מיותר, שהרי כבר נאמר "ואת השני יעשה עולה", ומריבוי זה ניתן ללמוד שלא רק חטאת העוף קודמת לעולת העוף, אלא גם חטאת בהמה קודמת לעולת בהמה. בשלב שני הופכת הברייתא את הלימוד לבניין אב, שכל החטאות קודמות לעולות הבאות עמהן, לרבות חטאת העוף ועולת בהמה.[17]

כך נראה גם מפסקי הרמב"ם:

> דם החטאת קודם לדם העולה, מפני שדם החטאת מכפר. איברי עולה קודמין לאימורי חטאת, מפני שהעולה כולה לאשים...
>
> חטאת קודמת לעולה, אפילו חטאת העוף קודמת לעולת בהמה, שנאמר 'את אשר לחטאת ראשונה' - בנין אב לכל חטאת שהיא קודמת לעולה הבא עמה, וכן בשעת הפרשה מפריש החטאת תחלה ואחר כך העולה
>
> (הל' תמידין ומוספין פ"ט, ה"ה-ו).

בהלכה הראשונה פוסק הרמב"ם את דין המשנה, ואילו בהלכה השנייה הוא פוסק את דין הברייתא בדף צ. . הרמב"ם אינו נוהג לחזור על אותו דין פעמיים בשתי הלכות צמודות, כך שברור מדבריו שמדובר בשני דינים שונים. כן ברור שהדין השני מדבר על קדימות מלאה וגורפת של החטאת לעולה, ולא על הקדימות החלקית הנזכרת בדין הראשון.

דא עקא, ששיטה זו מעלה שוב על השולחן את הסתירה הבולטת שבין הברייתא למשנה: אם הברייתא מדברת על קדימות מלאה של החטאת לעולה, כיצד מתיישב הדבר עם מה שנאמר במשנה, שאין החטאת קודמת לעולה אלא לגבי הדם ולא לגבי האיברים? קושייה זו בולטת במיוחד ברמב"ם, שמביא בזו אחר זו שתי הלכות שיש ביניהן סתירה ברורה.

שיטת מהר"י קורקוס ורש"י

מהר"י קורקוס נדרש לשאלת היחס בין המשנה לברייתא, או בין שתי ההלכות ברמב"ם:

17 בברייתא עצמה לא נזכרים שני שלבים, אלא רק שלב אחד של בניין אב, אולם ייתכן שהגמרא פירקה את דברי הברייתא לשני שלבים לוגיים. ואף שיש בכך דוחק מסוים - בכל זאת נראה שפירוש זה עדיף על פירושו של רש"י, הכרוך בקשיים רבים, וכפי שהתבאר לעיל.

ונראה שהכוונה (של הברייתא) שישחוט החטאת ויקריב אותה לגמרי, ואחר כך העולה. ולעיל דמפליג בין דם לאיברים, שאמרו שהדם של חטאת הוא שקודם, ואיברי עולה קודמין, היינו בשנשחטו שניהם ושני הדמים לפנינו, ואנו באים לידע אי זה דם יקדום, שזורק של חטאת, ואחר שזרק שני הדמים ואברי שניהם לפנינו, ואנו באים לדון על האברים, אז מקדים של עולה מפני שכולה כליל (שם, ה"ו).

לדבריו, יש לחלק בין שני תרחישים שונים: אם שני הקרבנות חיים לפנינו, יש להקריב את החטאת במלואה ואחר כך את העולה. דין זה נאמר בברייתא בדף צ. . ברם, אם משום מה שחטו את שני הקרבנות, וכעת שניהם עומדים שחוטים לפנינו - יש לזרוק את דם החטאת לפני דם העולה, ולהקטיר את איברי העולה לפני אימורי החטאת.

כמה אחרונים העירו, שכיוון דומה משתמע גם מדברי רש"י על המשנה. רש"י כותב שדם החטאת קודם לדם העולה "אם שניהן שחוטין ועומדין ליזרק", ואילו איברי העולה קודמים לאימורי החטאת "אם נזרקו דמי שניהן". משמע שלא דיברה המשנה אלא על מצב ששני הדמים או האיברים עומדים לפנינו, ולא על האופן שבו ראוי לתכנן את סדר ההקרבה מלכתחילה, כאשר שני הקרבנות עומדים חיים לפנינו.

מהי הסברה העומדת מאחורי מערכת דינים כזו? לעיל ראינו שרש"י כותב (בעניין "מדרבי רחמנא"), שהברייתא בדף צ. - הקובעת שחטאת בהמה קודמת לעולת בהמה - מבוססת על הברייתא בדף פט:, האומרת שדם חטאת קודם לדם עולה. לפי זה יש לומר, שגם סדר ההקרבה מלכתחילה מבוסס על שיקולים הקשורים לקדושת הקרבן. אמנם, כאשר שתי הבהמות חיות לפנינו - אין אחת מהן קדושה מחברתה. עובדה זו בולטת בדברי המשנה, שאינה אומרת שחטאת קדושה מעולה או להפך, אלא מחלקת בין הדם לבין האיברים. ואף על פי כן, מאחר שאנו צריכים להתחיל מקרבן כלשהו, וזריקת הדם תגיע קודם ההקטרה - אנו פותחים בהקרבת החטאת, שדמה ראוי להיזרק ראשון.

מדוע, אפוא, לא נפסיק את הקרבת החטאת לאחר זריקת הדם, ונעבור להקרבת העולה - שאיבריה קדושים יותר מאימורי החטאת? ניתן לתרץ בפשטות שיש בכך משום זלזול בקרבן החטאת, או בעיה של "אין מעבירין על המצוות". אם התחלנו להקריב קרבן מסוים - עלינו לסיים את הקרבתו, ולא להתחשב בשיקולים של קדימות. ואפילו אם משום מה התחילו לשחוט ולהקריב את העולה לפני החטאת, יש לסיים את הקרבתה ורק אחר כך להקריב את החטאת, כפי שפסק הרמב"ם (הל'

תמידין ומוספין פ"ט, ה"ג).[18] רק אם אירע שהתחלנו להקריב קרבן אחד, הפסקנו את הקרבתו באמצע ועברנו להקרבת הקרבן השני, וכעת שניהם לפנינו באמצע התהליך - רק אז אנו ממשיכים את ההקרבות בהתאם לרמת הקדושה של חלקי הקרבן השונים.

גם את שיטת מהר"י קורקוס הבינו כמה אחרונים באופן דומה: דם החטאת קדוש מדם העולה, ולכן מתחילים להקריב את החטאת ראשונה, ושוב אין מפסיקים את הקרבתה באמצע.[19]

18 הגמרא (צא.) הכריעה כך לגבי מצב שתדיר ושאינו תדיר לפנינו, וקדמו ושחטו את שאינו תדיר. הרמב"ם פסק שהוא הדין לגבי מקודש ושאינו מקודש. ועיין עוד בהערה הבאה.

19 עיין למשל בשו"ת משיב דבר (לנצ"ב) ח"ב, סי' צ"א, ובחזון א"ש מנחות ל"ג, יב.

אמנם, יש לשים לב להבדל מסוים בין שיטתו של רש"י לזו של מהר"י קורקוס. רש"י כתב שמקדימים את איברי העולה לאימורי החטאת רק "אם נזרקו דמי שניהן", כלומר: עבודת הדם כבר נעשתה, וכעת רק האיברים עומדים לפנינו. משמע שאם החטאת והעולה שחוטות לפנינו, ודם שתיהן טרם נזרק - זורקים את דם החטאת ומקטירים את אימוריה, ורק אחר כך עוברים לקרבן העולה. וכן הסברה נותנת, שהואיל ואנו צריכים לזרוק את דם החטאת תחילה, אם נעזוב אותה ונעבור לעולה - יש בכך משום זלזול בחטאת. שיקול זה גובר על הצורך להקדים את חלק הקרבן המקודש יותר.

אולם מהר"י קורקוס לא כתב כן. לדבריו, רק אם שתי הבהמות חיות - מקריבים את החטאת במלואה ואחר כך את העולה, אבל אם שתיהן שחוטות לפנינו - עלינו להמשיך את ההקרבה לסירוגין: זורקים את דם החטאת, זורקים את דם העולה, מקטירים את איברי העולה, ומקטירים את אימורי החטאת. מה החילוק בין שני המקרים? אם במקרה ששתי הבהמות חיות לפנינו אומרים "אין מעבירים על המצוות", מדוע אין אומרים כך כאשר שתי הבהמות שחוטות לפנינו?

ניתן לתרץ, שכאשר הבהמה חיה - הקדושה הטבועה בה אינה זמינה למימוש מיידי, ולא מוטל עלינו חיוב להזדרז ולבצע את ההקרבה. ממילא, לאחר ששחטנו את החטאת וזרקנו את דמה - אנו יכולים ורוצים לסיים את הקרבתה עד הסוף, ואיננו מאויימים ע"י קדושת איברי העולה שאינם מוכנים להקרבה. ברם, אם העולה שחוטה לפנינו - איבריה מוכנים להקרבה, והצורך להתחשב בקדושה שלפנינו הוא שיקול מכריע יותר מן האיסור להעביר על המצוות.

לפי זה, רש"י ומהר"י קורקוס נחלקו בשאלה איזה שיקול גובר: החובה להקדים את הקרבן המקודש, או האיסור להעביר על המצוות. במילים אחרות, מה יותר משמעותי: הזלזול הכרוך בכך שמפסיקים את הקרבתו של קרבן באמצע, או הזלזול בקרבן קדוש, שנאלץ להמתין ולראות איך קרבן פחות קדוש קרב לפניו. לכל הדעות אין מפסיקים את ההקרבה באמצע, אם הקרבן הקדוש יותר אינו מוכן להקרבה מיידית.

מחלוקת דומה מופיעה באחרונים בהקשר אחר. הגמרא בדף צא. הסתפקה במקרה שתדיר ושאינו תדיר לפנינו, וקדמו ושחטו את הקרבן שאינו תדיר, האם יפסיקו את הקרבתו ויעברו להקרבת הקרבן התדיר. להלכה נפסק שיש לסיים קודם את ההקרבה שבה התחילו (עיין רמב"ם הל' תמידין ומוספין פ"ט, ה"ג), אלא שישנה מחלוקת בטעם הדבר: האם החובה לסיים

ברם, לפי דברינו לעיל ניתן לבאר את שיטת מהר"י קורקוס באופן אחר, ולומר שהמשנה והברייתא מבוססות על שני שיקולים שונים: המשנה מבוססת על רמות הקדושה של חלקי הקרבן, ואילו הברייתא קובעת שיש להקדים חטאת לעולה מצד האדם המקריב, שכן אין זה ראוי שיביא דורון לקב"ה קודם שכיפר על חטאו.

מבחינה מעשית, בכל הנוגע לקרבנות בהמה - שני השיקולים הללו אינם מתנגשים: כאשר שתי הבהמות חיות לפנינו - לא ניתן לקבוע איזו מהן קדושה יותר, ולכן יש לפעול בהתאם לתכלית הקרבן, ולכפר על החטא קודם שמביאים את הדורון. ואילו כאשר שתי הבהמות שחוטות לפנינו - ניתן לדרג את חלקיהן השונים לפי רמת הקדושה, ולכן יש לבצע את ההקרבה בהתאם לשיקול זה. שיקול זה מתאים גם לתכלית הקרבן, שהרי הפעולה הראשונה שנעשית היא זריקת דם החטאת, המכפרת על החטא.[20]

שיקולים אלו מתנגשים רק כאשר רוצים להקריב חטאת העוף ועולת בהמה: מצד האדם המקריב יש להקדים את החטאת, ואילו מצד קדושת הקרבן יש להקדים את העולה, שכן הבהמה קדושה יותר מן העוף אפילו כאשר שניהם חיים. וכבר ראינו לעיל, שהשיקול הנוגע לאדם המקריב גובר על השיקול הנוגע לקדושת הקרבן.

קושיות ותירוצים

הכסף משנה (הל' תמידין ומוספין פ"ט, ה"ו) ואחרים אימצו את שיטת מהר"י קורקוס, אולם הרבה אחרונים דחו אותה בתוקף מחמת קושיות שונות.[21] בין השאר הקשו

את ההקרבה שאותה התחלנו ולא לזלזל בקרבן גוברת על החובה להקדים את הקרבן התדיר, או שעקרונית החובה להקדים את הקרבן התדיר קודמת, אלא שבמקרה האמור לא מוטלת עלינו חובה להקריב את הקרבן התדיר, כיוון שהוא עדיין בחיים ואינו ראוי למצוותו. כמה אחרונים אחזו בכיוון הראשון, אולם השאגת אריה (סי' כ') האריך לטעון שהאפשרות השנייה היא הנכונה.

השאגת אריה מציין נפקא מינה מעשית לדיון זה: אדם שבברכת המזון של שבת ראש חודש התחיל לומר 'יעלה ויבוא' קודם שאמר 'רצה והחליצנו' (אף על פי ש'רצה' הוא התדיר), ונזכר באמצע. לפי ההבנה הראשונה דלעיל - עליו לסיים 'יעלה ויבוא', כי אין מפסיקים משהו באמצע כדי לקיים 'תדיר קודם'. אולם לפי ההבנה השנייה, כיוון ששתי המצוות עומדות מול האדם באותה מידה - עליו להפסיק 'יעלה ויבוא', ולהקדים לומר 'רצה והחליצנו' שהוא התדיר. למעשה, השאגת אריה נקט כהבנה השנייה, ולכן פסק שיפסיק 'יעלה ויבוא' ויקדים 'רצה'. אולם הבית מאיר (אורח חיים סי' קפ"ח, סק"ג) ועוד הרבה אחרונים חלקו עליו, ופסקו שיסיים 'יעלה ויבוא' ורק אחר כך יאמר 'רצה'.

20 יש לשאול מדוע אין מתחשבים כאן בכלל "אין מעבירים על המצוות"; עיין בהערה הקודמת.

21 עיין, למשל, באור שמח על הרמב"ם שם, ערוך השולחן העתיד (סי' קי"ט) ועוד.

עליו, כיצד ייתכן שהמשנה דיברה רק על מקרה שנהגו שלא כדין, ושחטו את העולה קודם שסיימו להקריב את החטאת, ולא הזכירה את הדין מלכתחילה - שיש להקריב את החטאת כולה לפני העולה?

לפי דברינו אין זו קושייה כל כך. הכותרת של המשנה היא "כל המקודש מחבירו קודם את חבירו", והמשנה לא באה אלא למנות את דיני הקדימות הנובעים מכלל זה. קדימות החטאת לעולה אינה נובעת ממנו, והחטאת ככלל אינה נחשבת קדושה יותר מן העולה. ניתן למקם את החטאת והעולה בסולם הקדושה רק אם מפרידים אותן לחלקים, ויש לכך נפקא מינה למעשה רק כאשר נהגו שלא כדין, כך ששני הקרבנות עומדים שחוטים לפנינו. לכן הביאה המשנה רק את המקרה הזה. קדימות החטאת כולה לעולה אינה עניין לכאן, והיא מוזכרת ברמז בסוף המשנה (לגבי חטאת העוף שקודמת לעולת העוף), וביתר הרחבה בברייתא בדף צ. .[22]

עוד הקשו על מהר"י קורקוס מדברי הגמרא בדף פט:. הגמרא שם מקשה, מדוע כל ארבע מתנות הדם של החטאת קודמות לדם העולה? הרי רק המתנה הראשונה מעכבת את הכפרה, ויש להסתפק בשלב הראשון במתנה זו, ולעבור להקרבת העולה. הגמרא מתרצת ש"הואיל והתחיל במתנות גומר", אולם מדבריה עולה שסברה זו, שיש לסיים את הפעולה שהתחלנו בה, אינה מובנת מאליה, ואינה נאמרת אפילו למסקנה אלא לגבי מתנות הדם. כיצד, אפוא, סבור מהר"י קורקוס שהואיל והתחלנו להקריב את החטאת - עלינו לסיים את ההקרבה עד תומה?

לפי דברינו - קושייה זו נוגעת אולי לרש"י, אך אינה מטרידה כלל את מהר"י קורקוס. שיטתו אינה מבוססת על הסברה שיש לסיים את ההקרבה שבה התחלנו, אלא על סברה אחרת לגמרי: כאשר שני הקרבנות חיים - אין אחד מהם קדוש מחבירו, ומצד האדם המקריב עלינו להקדים את החטאת לעולה.

ראיה חזקה יותר כנגד שיטת מהר"י קורקוס הביאו האחרונים מדברי הברייתא בדף פט:, שכבר ראינו לעיל:

> דתנו רבנן: 'ופר שני בן בקר תקח לחטאת' - אם בא ללמד שהן שנים, הרי כבר נאמר 'ועשֶׂה את האחד חטאת ואת האחד עולה', מה ת"ל 'ופר שני בן בקר תקח לחטאת'? שיכול שיהא חטאת קודמת **לכל מעשה עולה**? ת"ל: 'ופר שני בן בקר תקח לחטאת'. אי פר שני, יכול תהא עולה קודמת לחטאת לכל מעשיה? ת"ל: 'ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה'. הא כיצד? דם חטאת קודמת לדם

22 אמנם, עדיין תמוה מדוע המשנה בסוף דבריה הזכירה את קדימות החטאת לעולה רק בנוגע לעופות, ולא בנוגע לבהמות. בשאלה זו נעסוק בפרק האחרון של המאמר.

עולה, מפני שמרצה, איברי עולה [קודמין לאימורי חטאת, מפני שהן כליל לאישים].

הברייתא אומרת בפירוש שחטאת אינה קודמת לכל מעשה עולה, אלא יש להקריב את שתיהן לסירוגין. בברייתא אין רמז לכך שמדובר במצב של תקלה, שטעו ושחטו את שני הקרבנות במקביל. אדרבה, נראה בבירור שכך הוא הדין לכתחילה, שהרי הברייתא באה לפרש את מה שנעשה בטקס הקדשת הלוויים.[23]

לפי דברינו ניתן לתרץ קושייה זו, אם ניעזר ברעיון המופיע בגמרא עצמה. הגמרא, כזכור, הקשתה מדוע כל ארבע מתנות הדם של החטאת קודמות לדם העולה: הרי רק המתנה הראשונה מעכבת את הכפרה, ויש להסתפק במתנה אחת ולעבור להקרבת העולה. התירוץ השני בגמרא קובע ש"הואיל והתחיל במתנות גומר", אולם לענייננו כעת חשוב דווקא התירוץ הראשון:

אמר רבינא: הכא בחטאת הלוים עסקינן, ואע"ג דכי עולה דמי, קאמר רחמנא היא תיקדים (פט:).

רבינא מתרץ שאין זה משנה כל כך איזו מתנה מכפרת: מקור הדין בחטאת הלוויים, שלא באה לכפר כלל ולכן - מבחינה זו - הרי היא כמו עולה, ובכל זאת הקדימו את דמה לדם העולה. מכאן שדי בכך שלדם יש שם של 'דם חטאת' (שיכול לרצות בחטאת דעלמא), כדי שתהיה לו חשיבות ונקדים אותו לדם העולה. ממילא, הוא הדין בשלוש מתנות הדם האחרונות: אף על פי שאינן מכפרות, בכל זאת הן קודמות לדם העולה.

לפי זה, ניתן לתרץ את הקושייה על מהר"י קורקוס. אמנם, בדרך כלל יש להקריב את החטאת במלואה לפני העולה, שכן אין להביא דורון לקב"ה קודם שמכפרים על

23 החזון אי"ש (מנחות ל"ג, יב) כותב, שלדעת מהר"י קורקוס נצטרך בכל זאת להעמיד את הברייתא במקרה שטעו ושחטו את החטאת והעולה. אמנם הפסוקים בפרשת הלוויים עוסקים בודאי במה שיש לעשות מלכתחילה, אולם הברייתא ממילא אינה באה לבאר את פשטי המקראות, שהרי לפי הפשט אין שום סתירה בין הפסוקים: הפסוק "ופר שני בן בקר תקח לחטאת" נוגע להקדשה, ואילו הפסוק "ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה" נוגע להקרבה. הברייתא לא באה אלא לדרוש, ואם בדרשה עסקינן, ניתן להעמיד אותה במקרה של תקלה וטעות.
בהגהות 'חשק שלמה' (בסוף הגמרא) כתב, שמחמת חומר הקושייה אין ברירה אלא לדבר על מחלוקת תנאים: הברייתא בדף פט: מובאת בתורת כהנים בשמו של רבי, ואילו והברייתא בדף צ. מתאימה לשיטת תנאים אחרים, החולקים עליו שם ודורשים את הפסוקים אחרת.

החטא. אולם הלוויים כלל לא חטאו, ושיקול זה אינו נוגע אליהם.[24] מערכת ההקרבה של הלוויים תוכננה, אפוא, אך ורק על פי שיקולים של קדושת הקרבן.[25] מכאן למדה הברייתא כיצד לדרג את הקרבנות לפי קדושתם: דם חטאת קודם לדם עולה, ואיברי עולה קודמים לאימורי חטאת. במצב רגיל, שבו החטאת באה לכפר על חטא, דירוג זה אינו משמעותי למעשה, שכן יש להביא את הקרבנות לפי תפקידם. לדירוג זה תהיה השלכה למעשה רק כאשר שני הקרבנות שחוטים לפנינו, כפי שהתבאר לעיל.

הצעה אחרת לפתרון הסתירה

אחרי כל התירוצים - עדיין אין הדעת נוחה לגמרי משיטתו של מהר"י קורקוס, הגורסת שגם המשנה וגם הברייתא בדף פט: דיברו על סדר הקרבה שאינו לכתחילה, בלי לרמוז לנו שכך הוא. לכאורה ניתן ללכת בכיוון עקרוני דומה, אך להסביר באופן אחר את היחס בין המשנה לברייתא מבחינה מעשית.

למעשה, התעלמנו עד כה מהבדל ברור בין שני דיני הקדימות: הקדימות הנובעת מתכלית הקרבן נוגעת לאדם שמביא כמה קרבנות, וצריך להחליט באיזה סדר יש להקריבם, כך שימלאו את ייעודם באופן הטוב ביותר. גם אם מבחינה מעשית דין זה מוטל על הכהנים, הרי שהם רק "שלוחי דידן", המשרתים את האינטרס של הבעלים.

לעומת זאת, הקדימות הנובעת מקדושת הקרבן אינה נוגעת לאדם המביא את הקרבן, אלא לכהנים בתור "שלוחי דרחמנא". גם אם באים למקדש שני אנשים שונים, שאחד הביא עולה ואחד אשם, צריך הכהן להחליט איזה מהם יקרב קודם. ניתן להסתפק האם כל כהן קובע בנפרד את סדר הקרבת הקרבנות שהוא מקריב, או שיש לקבוע סדר כללי לכל הקרבנות בבית המקדש. בין כה ובין כה נראה, שאין נפקא מינה לשאלה האם הקרבנות שייכים לאדם אחד או ליותר; הכהן אינו משרת בכך את הבעלים, אלא את מערכת ההקרבה בבית המקדש ככלל.

כך נוכל לתרץ בפשטות את הסתירה בין המשנה לברייתא: הרישא של המשנה עוסקת במקרה ששני קרבנות של אנשים שונים עומדים בפני הכהן, ועליו להחליט

24 אמנם החובה להקדים חטאת לעולה נוגעת גם למצורע, יולדת וכדומה, אף שחטאתם אינה באה לכפר על חטא אלא להתירם בקודשים בלבד (בעניין זה נעסוק בסוף המאמר). אולם ניתן בכל זאת לחלק: בחטאתם של האישים הללו ישנו מימד של כפרה, כמפורש בפסוקים, וכפי שנהוג לכנותם "מחוסרי כיפורים". הלוויים, לעומתם, לא היו זקוקים לכפרה אלא רק לטהרה והתקדשות, כפי שקובעת הגמרא שהחטאת שלהם נחשבת כקרבן עולה, ואין בה מימד של תיקון וכפרה כלל.

25 אמנם כאשר שני הקרבנות חיים אין אחד מהם קדוש מחבֵרו, אולם מאחר שאין שיקול אחר שמכתיב את סדר ההקרבה - יש להקריב בהתאם להבדלי הקדושה הצפויים לאחר השחיטה.

מה להקריב קודם. במקרה זה לא שייכים שיקולים של תפקיד הקרבן, שכן אין חטאו של ראובן מונע משמעון להביא דורון לגבוה. לפיכך יש ללכת אחרי רמת הקדושה של הקרבן: שוחטים את החטאת וזורקים את דמה, שוחטים ומקריבים את העולה, ואחר כך מקטירים את אימורי החטאת. במקרה המדובר דין זה אינו בדיעבד, אלא לכתחילה. ואילו הסיפא של המשנה, וכן הברייתא בדף צ., עוסקות במקרה שאדם אחד מביא חטאת ועולה. במקרה זה יש לפעול לפי ייעודו של הקרבן: לדאוג קודם כל לכפרה על החטא, ורק אחר כך לדורון.[26] ייתכן שאם שני הקרבנות שחוטים לפנינו יש להקריבם לסירוגין, כדעת מהר"י קורקוס, אולם תרחיש זה אינו מופיע במשנה או בברייתא.

אפשר באמת להבחין שהברייתא בדף צ. מדברת על בניין אב לכל החטאות, "שיקדמו לעולות **הבאות עמהן**". לדברינו יש להסביר שמדובר באדם אחד שהביא את שתיהן, ולא שהן נפגשו באקראי בפתח בית המקדש. מובן שגם מה שנאמר בסיפא של המשנה, שחטאת קודמת לעולה גם בתהליך ההקדשה, שייך רק בתרחיש כזה.

ניתן היה לצמצם את הדין, ולומר שהוא חל רק כאשר אדם מביא מערכת של שני קרבנות על אירוע אחד, כגון קרבן עולה ויורד, יולדת, פר ושעיר של עבודה זרה וכדומה. לעומתו, אדם אחד המביא במקרה שני קרבנות משתי סיבות שונות - ניתן לראותו כשני אנשים שונים. אולם בגמרא מוכח שאין לומר כך, שכן הגמרא בהוריות יג. מפעילה את הדין שחטאת קודמת לעולה גם בנוגע לפר העלם דבר של ציבור

26 כיוון דומה מציע השפת אמת על המשנה (ד"ה דם חטאת). לעומתו, תוס' הרא"ש בהוריות (יג. ד"ה וקיי"ל) חולק על כך בפירוש, וכותב שדין קדימות החטאת לעולה שייך גם בחטאת ראובן ועולת שמעון. לדבריו, לא ניתן להעמיד את הברייתא בדף צ. באדם אחד, שכן הברייתא עוסקת גם בחטאת העוף ועולת בהמה, ואין שום תרחיש שבו אדם אחד מביא שני קרבנות כאלו. כוונת הרא"ש לומר שאין תרחיש שבו אירוע אחד מחייב אדם להביא שני קרבנות כאלו, ואם הוא מביא קרבנות כאלו על שני אירועים שונים - הרי זה דומה למצב שבו שני הקרבנות הובאו ע"י שני אנשים שונים (עיין דברינו להלן). ועדיין דבריו צריכים עיון גדול, שכן ישנו תרחיש שבו מביאים חטאת העוף ועולת בהמה על אירוע אחד: יולדת עשירה, שמביאה כבש לעולה ועוף לחטאת (כפי שציין רש"י על הברייתא אצלנו). וכבר תמהו אחרונים על הרא"ש בעניין זה. על כל פנים, אין זה מפליא שהרא"ש חולק על דברינו, שהרי כבר ראינו שהרא"ש אינו רואה כאן שני דינים שונים של קדימות, אלא תולה את הכל בקדושת הקרבן.
אגב, האור שמח (הל' תמידין ומוספין פ"ט, ה"ו) הלך בדרכם העקרונית של התוס' והרא"ש, שכל דיני הקדימות מבוססים על קדושת הקרבן, והגיע למסקנה הפוכה בדיוק משלנו. לדבריו, אם אדם אחד הביא חטאת ועולה - עליו להקריב אותן לסירוגין, בהתאם לרמות הקדושה של חלקי הקרבן. אולם, אם ראובן הביא חטאת ושמעון הביא עולה - אין ראובן צריך להפסיק באמצע ההקרבה ולחכות ששמעון יקריב את העולה.

(=חטאת) שקודם לפר של עבודה זרה (=עולה), אף על פי שקרבנות אלו באים על שני חטאים נפרדים. על כורחנו, שאין זה משנה האם יש קשר בין שני הקרבנות: כל זמן שאדם אחד (או הציבור) מביא את שניהם - אין זה ראוי שיביא דורון לקב"ה, בשעה שחטא כלשהו מפריד בינו לבין המקום.[27]

אליבא דאמת, המהר"י קורקוס עצמו חשב על התירוץ שהצענו, ודחה אותו:

> ואם באנו לחלק, דהכא דווקא בבא עמה, הא נמי ליתא, דקרא דיליף מיניה לעיל דאיברי עולה קודמין, דהיינו 'ואת השני וגו' ', בא עמו הוא. אלא נראה כאשר כתבתי.

מהר"י קורקוס דחה את הצעתנו, משום שהקדימות של איברי העולה לאימורי החטאת נלמדת בברייתא בדף פט: מפרשת הקדשת הלוויים. שם מדובר בחטאת ועולה שבאות כמערכת אחת, ולא במפגש מקרי של שני קרבנות. יש לתמוה קצת על טענה זו של מהר"י קורקוס, שהרי אותה קושייה נוגעת גם לתירוץ שלו, כפי שראינו לעיל. ומכל מקום, כשם שיישבנו את שיטתו - כך ניישב את הצעתנו: החטאת שהביאו הלוויים לא באה לכפר על חטא כלשהו, ולכן הקדימות הנובעת מתכלית הקרבן לא נגעה אליהם, ותוכנית ההקרבה שלהם נבנתה רק לפי שיקולים של קדושת הקרבן. ממילא ניתן ללמוד משם מהו סדר ההקרבה בכל מקרה שבו השיקול של תכלית הקרבן אינו רלוונטי, כגון במקרה ששני קרבנות של אנשים שונים נפגשו באקראי בבית המקדש.

27 לדעת החזון א"ש (מנחות ל"ג, יב), אף על פי שקדימות חטאת בהמה לעולת בהמה חלה גם אם מדובר בשני קרבנות נפרדים, קדימות חטאת העוף לעולת בהמה - שהיא מחודשת יותר - אינה נוגעת אלא למקרה שאדם מביא את שני הקרבנות על אירוע אחד, כגון יולדת עשירה שמביאה כבש לעולה ועוף לחטאת. כן דייק החזון א"ש מדברי רש"י (צ. ד"ה חטאת העוף), שבנוגע לקדימות חטאת העוף לעולת בהמה כתב: "כגון יולדת עשירה...". לפי זה, הברייתא כוללת שני דינים שונים של קדימות חטאת לעולה: דין אחד מבוסס על קדושת הקרבן: כיוון שדם החטאת קדוש מדם העולה, אם החטאת והעולה עומדות חיות לפנינו, יש להקריב את החטאת כולה לפני העולה. בעניין זה מאמץ החזון א"ש את דרכו של מהר"י קורקוס, אך מבין שהיא מבוססת על כך שאין מעבירים על המצוות. קדימות זו קיימת גם בשני קרבנות שאינם באים יחד, אך אינה קיימת בחטאת העוף ועולת בהמה, כיוון שבהמה קדושה יותר מעוף. לצד זה ישנו דין שני, המבוסס על תכלית הקרבן: כאשר חטאת ועולה באות יחד על אירוע אחד, החטאת בכל מקרה קודמת לעולה אפילו אם העולה קדושה יותר, כגון בחטאת העוף ועולת בהמה של יולדת. אמנם, יש דוחק מסוים בהעמסת שני דינים שונים כאלו על אותה ברייתא.

ו. הדין בדיעבד

נפקא מינה נוספת לדיוננו יכולה להיות בשאלה, האם דין הקדמת החטאת לעולה מעכב בדיעבד. כלומר, האם מי שעבר והקדים את העולה - עולתו נפסלה, ועליו להביא עולה אחרת לאחר שיביא את החטאת. לגבי שאר דיני הקדימות המופיעים בפרק, פשוט בראשונים ובאחרונים שאינם אלא למצווה ולא לעכב. אין שום מנגנון הלכתי שיכול לפסול בדיעבד את הקרבן, אם לא הקריבו אותו לפי הסדר המומלץ. הדבר דומה למי שחרג מן הסדר הראוי של ברכות הנהנין, כגון שבירך "בורא פרי האדמה" לפני "בורא פרי העץ", שם ברור שאינו צריך לברך שוב.

ברם, לגבי קדימות החטאת לעולה הדבר אינו פשוט. הגמרא בפסחים נט. חשבה בתחילה, שדין זה מעכב, ומצורע שהביא את העולה לפני החטאת לא הותר באכילת קודשים. למסקנה, הגמרא שם דוחה זאת:

> אמר רבא: שאני עולת מצורע, דרחמנא אמר 'והעלה הכהן את העֹלה' - שהעלה כבר.

לפי פשטות הגמרא, רק לגבי מצורע ישנה גזירת הכתוב מיוחדת שקדימות החטאת לעולה אינה מעכבת, ואילו לגבי קרבנות אחרים ממשיכה הגמרא להבין שדין הקדימות מעכב. אולם, במשנה בקינים (פ"ב, מ"ה) משמע שגם בקרבנות אחרים קדימות זו אינה מעכבת, וביישוב הסתירה ישנן שלוש דעות בראשונים:

תוספות (ה. ד"ה עולתה ובמקומות נוספים) מתרצים בשם ר' חיים כהן, שבכל מקום ברור שהקדימות אינה מעכבת. רק לגבי מצורע היתה הווא אמינא שהסדר מעכב, כיוון שדרשו בו "זאת תהיה" - "בהווייתה תהא" (מנחות ה.), וקמ"ל שאפילו במצורע אין הסדר מעכב.

תוספות עצמם (שם), הרמב"ן והרשב"א בקידושין יג: ואחרים מתרצים, שהיתה הווא אמינא שקדימות זו מעכבת בכל מקום. למסקנה, לאחר שדרשה הגמרא שבמצורע קדימות החטאת אינה מעכבת - ניתן ללמוד גם למקומות אחרים שקדימות זו אינה מעכבת.

ואילו הראב"ד בפירושו לקינים (שם) והריטב"א בקידושין יג: מפרשים אחרת את המשנה בקינים, ולפי דבריהם גם למסקנה קדימות החטאת לעולה מעכבת, ורק במצורע התחדש שאינה מעכבת.

לכאורה יש לתמוה על שיטת הראב"ד והריטב"א: הרי כל דיני הקדימות בפרק אינם אלא למצווה ולא לעכב, ומדוע קדימות חטאת לעולה תהיה שונה? באופן דומה

יש לתמוה על תוספות והרמב"ן: מדוע הניחה הגמרא שקדימות החטאת לעולה מעכבת, ונזקקה לגזירת הכתוב כדי לחדש שאינה מעכבת?

תוספות עצמם נדרשים לשאלה זו, וכתבו שיש תקדים למצב שהקדימות מעכבת. המשנה בדף צ: קובעת שאשם מצורע קודם לחטאתו מפני שהוא בא להכשר, דהיינו שעיקר הכשר המצורע תלוי בו (נתינת הדם על הבהונות וכו'). ובגמרא במנחות ה. נאמר, שאם שחטו את החטאת לפני האשם - החטאת נפסלה ותצא לבית השריפה. הגמרא מנמקת זאת בכך ש"יש מחוסר זמן לבו ביום", דהיינו שכל זמן שלא הוקרב האשם - טרם הגיע זמנה של החטאת להיקרב, והרי היא מחוסרת זמן ופסולה. ממילא, טוענים תוספות, הייתה הווא אמינא לומר כך גם לגבי קדימות החטאת לעולה, והיה צורך לחדש בפסוק שהקדימות אינה מעכבת (ולפי הראב"ד והריטב"א היא מעכבת, כאמור, גם למסקנה).

ברם, תוספות אינם מבארים מדוע הווא אמינא זו עלתה דווקא לגבי קדימות חטאת לעולה וקדימות אשם מצורע לחטאתו, ולא עלתה לגבי שאר דיני הקדימות המופיעים בפרק. לפי דברינו, התשובה לכך ברורה: שאר דיני הקדימות בפרק נוגעים למצב שבו עומדים לפני הכהן כמה קרבנות, והוא צריך לבחור מה להקריב קודם. כיוון שממילא צריכים לבחור בסדר כלשהו, הציבה ההלכה קריטריונים שונים לקביעת סדר ההקרבה הראוי, המבוססים בדרך כלל על חשיבות הקרבן. אולם פשוט שדינים אלו אינם מעכבים, שכן לא שייך לומר שקרבן מסוים הוא מחוסר זמן רק משום שהוא נפגש באקראי בבית המקדש עם קרבן חשוב יותר ממנו. ממילא, הוא הדין כשאדם אחד הביא את שניהם: מבחינה מהותית דין זה אינו נוגע למי שהביא את שני הקרבנות, אלא לכהן שנתקל בשניהם.

לעומת זאת, דין קדימות החטאת לעולה חל על מי שמביא את שני הקרבנות, שצריך לתכנן את סדר ההקרבה בהתאם למטרה אותה באים הקרבנות להשיג - אין להביא דורון לגבוה קודם שיכפר על חטאו. ממילא יש מקום לומר שסדר זה מעכב, וכל זמן שלא הביא את החטאת - וחטא מפריד בינו לבין המקום - לא שייך שיביא את העולה, והרי היא מחוסרת זמן.[28] גם דין הקדימה של אשם המצורע לחטאתו מבוסס, כנראה, על תפקידם של שני הקרבנות, ולא על חשיבותם.[29]

28 סברה זו שייכת פחות כאשר אדם אחד מביא במקרה כמה קרבנות. ואמנם, ניתן להגביל את הגמרא בפסחים דווקא למצב שאדם מביא מערכת של כמה קרבנות בעקבות אירוע אחד, כמו צרעת או לידה.

29 הקרן אורה (צ: על תוס' ד"ה חוץ) אכן כתב, שמבחינת קדושת הקרבן אשם המצורע הוא ככל אשם, שקדוש פחות מן החטאת. לכן, במקרה שעומדים לפני הכהן חטאת סתם ואשם מצורע

ז. ביאור אחר לסיפא של המשנה

עד כה עמדנו בהרחבה על החילוק בין הדין המופיע ברישא של המשנה לבין הדין המופיע בברייתא בדף צ., על הנפקא מינות השונות ביניהם, ועל האופן שבו הם משתלבים מבחינה מעשית. אולם עדיין נותרה תחושת חוסר-נוחות בנוגע לסיפא של המשנה, שחטאת העוף קודמת לעולת העוף. ממבנה המשנה עולה בבירור שדין זה איננו קשור למה שנאמר ברישא, כפי שראינו לעיל, ולכן הנחנו שהמשנה מביאה כאן חלק מדין הברייתא - שחטאת קודמת לעולה מצד תפקידה. אולם הבנה זו אינה מניחה את הדעת, שכן הברייתא מדברת על קדימות של כל החטאות לעולות הבאות עמהן, לרבות חטאת בהמה לעולת בהמה, ואפילו חטאת העוף לעולת בהמה, ולא מובן מדוע הביאה המשנה רק את הדין שחטאת העוף קודמת לעולת העוף.[30]

זאת ועוד: לאחר שהביאה הגמרא את הברייתא היא הקשתה עליה ממקורות שונים, שמהם עולה לכאורה שעולת בהמה קודמת לחטאת בהמה או לחטאת העוף. הגמרא בעצם ניסתה לכפור בחידושה של הברייתא, שחטאת קודמת לעולה באופן גורף. אולם הגמרא לא הקשתה על דין המשנה שחטאת העוף קודמת לעולת העוף, ומשמע שדין זה יכול להיות מובן גם אם נסתור את דברי הברייתא.[31]

למעשה, הדבר נאמר בפירוש בברייתא המובאת בקושייה הראשונה של הגמרא. הברייתא קובעת, שבדרך כלל - כשמקריבים שני עופות - חטאת העוף קודמת לעולת

- החטאת קודמת לאשם. לפי זה לפנינו דוגמה נוספת לכך, שהשיקול המבוסס על תפקיד הקרבנות השונים מכתיב סדר הקרבה שאינו תואם את רמת הקדושה שלהם. אמנם, מדברי תוס' (צ: ד"ה חוץ) בתירוצם השני נראה שהם סוברים בדיוק להיפך: אשם מצורע קודם לשאר חטאות, אולם המצורע עצמו מביא את החטאת לפני האשם. דברים אלו של התוס' תמוהים, והאחרונים נחלקו בביאורם; עיין ברכת הזבח, רבי עקיבא איגר, קרן אורה, רש"ש ושאר אחרונים.

30 לעיל כבר הזכרנו, שיש הגורסים במשנה גם את הדין שחטאת בהמה קודמת לעולת בהמה. דברינו להלן אינם נוגעים לגירסה זו (ניתן אולי להסביר אותה על פי דרכו של החזון אי"ש שהובאה בהערה 27).

31 ניתן אולי לתלות דין זה בקדושת הקרבן, אולם מסברה קשה לקבוע מי קדושה יותר - חטאת העוף או עולת העוף: חטאת העוף אין למזבח אלא דמה, ואילו עולת העוף אין למזבח אלא איבריה (דמה אינו ניתן על הקרנות, אלא מתמצה על הקיר), עיין תוס' צ. ד"ה מנא. אמנם, ייתכן שזהו בדיוק חידוש המשנה - שחטאת העוף קדושה יותר. כך כנראה יאמרו תוס' וסיעתם, התולים את כל הדינים בסוגיה ברמת הקדושה של הקרבנות השונים. אלא שמבנה המשנה אינו ברור לפי זה, כפי שראינו בתחילת המאמר. גם מדברי הברייתא שמביאה הגמרא בהמשך עולה שקדימות זו מבוססת על רעיון אחר, כפי שנראה להלן.

העוף. רק יולדת דלה - המביאה שני עופות - מקדימה את העולה לחטאת, כיוון שגם יולדת עשירה - המביאה עולת בהמה וחטאת עוף - מקדימה את העולה לחטאת. ברייתא זו מתאימה, אפוא, לרושם העולה מן המשנה: אין דין כללי שחטאת קודמת לעולה, ולכן יולדת עשירה מקדימה עולת בהמה לחטאת העוף, ובכל זאת מי שמביא שני עופות יקדים את חטאת העוף לעולת העוף (למעט יולדת דלה, שמחקה את היולדת העשירה).

האמת היא, שהברייתא רק משקפת את מה שעולה מן הפסוקים: בכל אלו שמביאים שני עופות (קרבן עולה ויורד, זב, זבה, מצורע ונזיר שנטמא) - החטאת מופיעה לפני העולה, ורק ביולדת דלה העולה מופיעה לפני החטאת, כמו גם ביולדת עשירה, המביאה עולת בהמה וחטאת עוף.

המאזן הוא, אפוא, כדלהלן: מצד אחד עומדים פשטות הפסוקים והמשנה, וכן הברייתא בעניין יולדת, הקובעים שעולה עשויה לקדום לחטאת, ורק כאשר מביאים שני עופות - החטאת תמיד קודמת לעולה (למעט יולדת דלה). מצד שני עומדת הברייתא בדף צ. בה דנו לאורך המאמר, הדורשת מריבוי הכתוב דין גורף: כל החטאות קודמות לכל העולות הבאות עמהן, ואין חילוק בין יולדת לשאר אנשים ובין קרבנות בהמה לקרבנות העוף.

כדי ליישב את הסתירה קובעת הגמרא ש"למקראה הקדימה הכתוב", כלומר: גם ביולדת עשירה או דלה החטאת קודמת לעולה, ולא הקדימו הפסוקים והברייתא את העולה אלא "למקראה". הראשונים ביארו את תירוץ הגמרא באופנים שונים (עיין רש"י, תוספות ושיטה מקובצת), שכולם צריכים להידחק מאוד בלשון הפסוקים והברייתא. כך למשל מבאר רש"י, שעולה מופיעה ראשונה בפסוק כדי להעניק לה חשיבות, אף שמבחינה מעשית אינה קודמת לשום דבר ועניין. כך הבינו אחרונים גם ברמב"ם.[32] בסופו של דבר, קשה שלא לקבל את הרושם שיש כאן שיטה תנאית החולקת על הברייתא בדף צ., וסוברת שאין דין גורף של קדימות החטאת לעולה, אלא רק בנוגע לחטאת העוף ועולת העוף. אולם הגמרא מכריעה כדעת הברייתא בדף צ., ומתאימה לכך את המקורות האחרים.[33]

32 עיין רמב"ם הל' תמידין ומוספין פ"ט, ה"ו ומשנה למלך שם.

33 טענה מסוג זה תלויה בנכונות העקרונית לומר, שכאשר עושה הגמרא אוקימתא דחוקה מאוד או "חסורי מחסרא" וכדומה - אין כוונתה לחשוף את כוונתו המקורית של התנא, אלא להתאים את דבריו לשיטה שבה רוצה הגמרא להחזיק, בניגוד לדעתו. מדובר בשאלה עתיקת יומין הכרוכה בהנחות יסוד בלימוד הגמרא, ולא נאריך בכך במסגרת זו.

אמנם, שיטה זו טעונה הסבר: אם מבחינת תכלית הקרבן אין הכרח להביא את החטאת לפני העולה, מדוע חטאת העוף קודמת תמיד לעולת העוף? ומדוע ביולדת הסדר הוא הפוך? למעשה, התשובה לשאלות אלו מופיעה בפירוש בברייתא שהביאה הגמרא בעניין יולדת. ברייתא זו מופיעה באופן בהיר יותר בתורת כהנים, ולכן נצטט כאן את הנוסח המופיע שם:

> 'אחד לעולה ואחד לחטאת' - כל מקום שנתחלפה חטאת - הקדים חטאת לעולה, כאן שנתחלפה עולה - הקדים עולה לחטאת. כל שהיא באה על חטא - הקדים חטאת לעולה, כאן שאינה באה על חטא - הקדים עולה לחטאת. כל מקום ששנים באים תחת חטאת - הקדים חטאת לעולה, כאן שאין שנים באים תחת חטאת - הקדים עולה לחטאת (תזריע פרק ד', ג).

הברייתא באה להסביר מדוע יולדת דלה מקריבה את העולה לפני החטאת, בעוד אישים אחרים שמביאים שני קרבנות עוף מקדימים את החטאת לעולה. הברייתא תולה את החילוק בשלושה הבדלים שיש בין יולדת דלה לשאר האישים:

ההבדל הראשון הוא, שבדרך כלל "נתחלפה חטאת" ואילו ביולדת "נתחלפה עולה". כוונת הברייתא לומר, שבדרך כלל כאשר אדם מתחייב להביא שני קרבנות עוף - מעיקר הדין היה עליו להביא בהמה אחת לחטאת, אלא שהתורה הקלה עליו שיביא שני עופות במקום בהמה אחת. בנוגע לקרבן עולה ויורד הדבר מפורש בפסוקים: אדם עשיר מביא כבשה או שעירה לחטאת, ואילו אדם עני מביא במקום זה שני עופות. הברייתא הבינה, כנראה, שגם במקרים אחרים שבהם אדם מביא שני קרבנות עוף - זהו תחליף לחטאת בהמה שראוי היה שיביא, אף שהדבר אינו מפורש בפסוקים. לגבי יולדת לא ניתן לומר כך, שהרי יולדת עשירה מביאה כבש לעולה ועוף לחטאת, ויולדת דלה מביאה עוף לעולה ועוף לחטאת; החטאת נותרה על כנה, ומה שהתחלף הוא דווקא העולה.

הברייתא טוענת, אם כן, שהואיל ובדרך כלל שני העופות הם תחליף לחטאת - יש להקריב קודם את החטאת, שהיא הקרבן העיקרי והמקורי. אולם ביולדת שני העופות אינם תחליף לחטאת, ולכן ניתן להקדים את העולה.

ההבדל השלישי שמזכירה הברייתא חוזר לכאורה על ההבדל הראשון: בדרך כלל שני העופות באים תחת חטאת, מה שאין כן ביולדת. מה נוסף כאן שלא נאמר כבר בהבדל הראשון? נראה שהברייתא כאן מדגישה את העובדה, שיש כאן שני קרבנות במקום אחד. בגליון הגמרא באמת מובאת גירסה אחרת: "כל מקום ששניים באים תחת אחד...". מדוע עובדה זו היא נימוק להקדמת החטאת לעולה?

נראה שהברייתא מכוונת לסברה מפורסמת שהציע האבן עזרא בנוגע לקרבן עולה ויורד.[34] האבן עזרא (ויקרא ה׳, ז) הקשה: אם מטמא מקדש עשיר חייב קרבן חטאת בלבד, מדוע מטמא מקדש עני חייב להביא גם עולה? מניין ׳צמח׳ לו פתאום קרבן עולה? בתחילה מביא האבן עזרא את תירוצו של רב יצחק, שלאדם עני עלולים להיות הרהורים של התרסה וביקורת כלפי שמיא בשל עוונותיו, וכדי לכפר על הרהורים אלו עליו להביא עולה. אולם האבן עזרא עצמו מתרץ אחרת:

> והקרוב אלי, שהאחד - כנגד האמורים, והשני - חטאת כמשפט.

האבן עזרא מסביר שעקרונית אדם זה חייב להביא חטאת בלבד, אולם כאשר מקלים עליו שיביא עוף במקום בהמה - הדבר פוגע באופן משמעותי בקרבן שלו, שכן בחטאת בהמה גם הדם וגם האימורים עולים על המזבח, ואילו בחטאת העוף אין למזבח אלא דמה, ואין בשרה עולה על המזבח כלל. לכן חייבה התורה את העני להביא גם עולת העוף, שעולה כולה על המזבח. מדובר אמנם בקרבן עולה, אולם מטרת הבאתו היא להיות תחליף לאימורי החטאת. באופן זה מביא העני שני קרבנות, כנגד שני המרכיבים הקיימים בקרבן בהמה אחד: חטאת העוף כנגד עבודת הדם, ועולת העוף כנגד הקרבת האימורים.

אם כך, מנמקת הברייתא מדוע בדרך כלל מי שמביא צמד עופות מקדים את החטאת: מאחר ששני העופות באים כנגד שני חלקי הקרבת הבהמה, ברור שחטאת העוף (שנותנת לנו את עבודת הדם) קודמת לעולת העוף (שמקבילה להקטרת האימורים), שהרי בכל קרבן זריקת הדם קודמת להקטרה. זאת בנוסף לנימוק הראשון המופיע בברייתא, שהואיל והקרבנות הם כנגד חטאת - ראוי להקריב קודם את החטאת. כאמור, שני הנימוקים אינם שייכים ביולדת (שמביאה עולה וחטאת גם אם היא עשירה), כך ששני העופות שהיא מביאה בדלות אינם תחליף לקרבן חטאת אחד.[35]

34 ביאור זה שמעתיו מידידי שמעוני גרטי, שאף העלה אותו על הכתב במאמרו "הקדמת חטאת לעולה", שהתפרסם בספרו "היטלים הלכתיים בשיטת הבחינות". לדעתו, סברה זו עומדת גם מאחורי דין הברייתא בדף צ., שחטאת העוף קודמת אפילו לעולת בהמה, אולם בזאת לא ישרו דבריו בעיני.

35 למעשה, נימוקים אלו אינם שייכים גם במצורע. מצורע עשיר מביא כבש לעולה וכבשה לחטאת, ומצורע עני מביא עוף לעולה ועוף לחטאת, כך שברור ששני העופות אינם תחליף לחטאת אחת. לפי זה, יש לחפש נימוק אחר למה שנאמר בתורה שיש להקדים את החטאת לעולה גם במצורע עשיר וגם בעני, וצריך עיון (ועיין בהערה הבאה).

אילו הסתפקה הברייתא בשני הנימוקים הללו, היינו יכולים לדבר על מחלוקת תנאים חדה וברורה: מר סבר שישנו דין גורף של קדימות חטאת לעולה מצד האדם המקריב, ומר סבר שדין כזה כלל אינו קיים, ואין מקדימים את החטאת לעולה אלא כאשר מדובר בשני קרבנות שמחליפים קרבן חטאת אחד. ואמנם, יש הגורסים בדברי הברייתא את שני הנימוקים הללו בלבד, כמובא בשיטה מקובצת (צ., אות י'). וכך ניתן לבאר את דעת המשנה, שלא הזכירה את קדימות החטאת לעולה אלא לגבי עופות בלבד.

אולם, לפי הגירסה שלפנינו מובא בברייתא גם נימוק נוסף: בדרך כלל הקרבנות באים על חטא, ולכן יש להקדים את החטאת, ואילו ביולדת הקרבן אינו בא על חטא, ולכן מקדימים את העולה. מדוע בקרבן שבא על חטא יש להקדים את החטאת לעולה? הדבר מבוסס לכאורה על סברת הגמרא בדף ז:, שאין אדם יכול להביא דורון לגבוה קודם שכיפר על חטאו. אלא שלפי דברינו לעיל סברה זו עומדת גם מאחורי הברייתא בדף צ., המדברת על דין גורף של קדימות חטאת לעולה, גם כאשר החטאת אינה באה על חטא.

לפי זה, מחלוקת התנאים מצטמצמת מאוד: לכל הדעות יש מקום להקדים חטאת לעולה, כיוון שאין להביא דורון קודם ריצוי הפרקליט. המחלוקת היא רק האם דין זה קיים בכל מקרה שאדם מביא חטאת ועולה, או רק כאשר החטאת באה על חטא. תוספות באמת הקשו, כיצד ניתן לומר סברה כזו בקרבנות שאינם באים על חטא:

> ריצה פרקליט - אע"ג דאיכא עולת יולדת ומצורע ונזיר, דלא מייתי קרבן אלא לאישתרויי בקדשים, כדאמר בפרק בתרא דכריתות (דף כו.), ואפילו הם חטאתם קודמת לעולה, **דלא חלקה תורה** (ז: ד"ה ריצה).

ניתן להסביר שאין זה סתם "לא פלוג", אלא קביעה עקרונית: כשם שאין אדם יכול להביא דורון לגבוה בשעה שחטא חוצץ בינו לבין המקום, כך אינו יכול להביא קרבן בשעה שהוא מחוסר כיפורים ואסור באכילת קודשים. אף על פי שחטא ממש אין כאן, צורך בכפרה יש כאן. ובדיוק בשאלה זו נחלקו התנאים: האם רק חטא ממש מפריע להקריב את העולה ראשונה, או שכל מי שטעון כפרה אינו יכול להקריב את עולתו לפני חטאתו.

כאמור, גם הדעה הראשונה, המצמצמת את הדין למצב שיש חטא ממש, תודה שיש להקדים את החטאת לעולה כאשר מדובר בשני עופות הבאים להחליף חטאת אחת. וכך יובן לדעה זו מדוע זב וזבה, למשל, צריכים להקדים את החטאת לעולה, אף שחטאתם לא באה לכפר על חטא אלא להתירם באכילת קודשים.[36]

36 ועדיין אין די בכך כדי להסביר מדוע מצורע מקדים חטאתו לעולתו (ראה הערה קודמת), ומה החילוק בינו לבין יולדת. אולי ניתן לומר שחטאת המצורע - בניגוד ליולדת - באה גם לכפר על חטא, ולא רק להתירו בקודשים. אם נעיין בפסוקים נמצא, שלגבי יולדת נאמר "וכפר עליה" רק לאחר הבאת החטאת והעולה (ויקרא י"ב, ז-ח), ואילו לגבי מצורע מופיעה הכפרה שלוש פעמים: לאחר הקרבת האשם, לאחר הקרבת החטאת, ולאחר הקרבת העולה והמנחה (שם י"ד, יח-כ). הרמב"ן על אתר תמה: "מה ענין הכפרות הללו כולן", והוא מציע ש"אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל קודם נגעו, והחטאת על חטאו אשר חטא בימי הנגע, אולי בצערו נתן תִּפְלָה לא-לוהים... והעולה והמנחה יהיו לו כופר נפש, שיזכה ליטהר ולשוב אל אהלו, ולכך אמר 'וכפר עליו הכהן **וטהר**' ", היינו שהאשם והחטאת באים לכפר על חטא, ואילו העולה לא באה אלא בתור תפילה על המצורע שיתרפא וייטהר. ואילו לגבי יולדת מסביר הרמב"ן (שם י"ב, ז) שחטאתה ועולתה אינן אלא "כופר נפשה לפני ה', שתטהר ממקור דמיה... שיעמד מקורה ושתטהר, כי ה' יתברך רופא כל בשר ומפליא לעשות", דהיינו שמטרת הקרבנות לבקש עליה שתתרפא, ולא לכפר על חטא כלשהו. אמנם, לפי פשטות הגמרא בכריתות כו. חטאת המצורע אינה באה לכפר על חטא אלא להתירו בקודשים בלבד, כפי שציינו תוס' הנ"ל, וצריך עיון.